

Juridiska institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs universitet

Juris kandidatprogrammet
Tillämpade studier, 20 poäng
VT 2002

MOBBNING UR ETT CULPAPERSPEKTIV

- **vad kan rimligen begäras av skolhuvudmannen?**

Tove Bennström

Handledare: Filip Bladini

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRKORTNINGAR.....	4
1 INLEDNING.....	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	6
1.3 Material.....	7
1.4 Disposition	7
2 DEFINITIONER OCH AVGRÄNSNINGAR.....	7
2.1 Vad är mobbning?	7
2.2 Skadeperspektivet.....	8
2.3 Ansvars- och skadeståndsgrunder.....	8
3 DET ALLMÄNNAS SKADESTÅNDSANSVAR.....	9
3.1 Historisk återblick	9
3.2 Ansvarets omfattning	10
3.3 Culpabedömningen av de allmänna subjekten.....	10
4 REGLERING PÅ SKOLANS OMRÅDE	11
4.1 Skolväsendets och skollagstiftningens uppbyggnad	11
4.2 Skollagen.....	12
4.2.1 Skolans värdegrund.....	12
4.2.2 Skyldigheten att motverka mobbning	12
4.3 Grundskolans läroplan.....	13
4.3.1 Innehåll och struktur	13
4.3.2 Mobbnings- och värdegrundsstadganden	14
4.4 Skolverket som juridisk normbildare?.....	14
4.4.1 Skolverkets uppdrag.....	14
4.4.2 Normskapande verksamhet.....	15
5 REGLERING PÅ ARBETSMILJÖOMRÅDET.....	16
5.1 Nuvarande reglering och dess framväxt	16
5.2 Arbetsmiljölagen	16
5.2.1 Skolan som arbetsplats	16
5.2.2 Allmänna arbetsmiljömål och skyldigheter.....	17
5.3 Föreskrifter om kränkande särbehandling.....	17
6 NORMKOMPLEXEN OCH CULPABEDÖMNINGEN	18
6.1 Reglernas skadeståndsrelevans	18
6.2 Culpaansvarets gräns	20

7 RÄTTSLIGA NYCKELBEGREPP OCH UTGÅNGSPUNKTER.....	20
7.1 Upptäckandet av mobbning.....	20
7.1.1 Undersökningsskyldighet för skolan.....	20
7.1.2 Upplysningsplikt för den mobbade?	21
7.2 Åtgärder i det enskilda fallet.....	22
7.2.1 Tillämpning av viss åtgärdsmodell?	22
7.2.2 Åtgärdernas fokus	23
7.2.3 Åtgärder rörande skolundervisningen.....	23
7.2.4 Effekten av vidtagna åtgärder	24
7.2.5 Tidsaspekter	25
7.3 Uppföljande åtgärder.....	26
7.4 Underlättna åtgärder.....	27
7.5 Allmänt och förebyggande mobbningsarbete	28
7.5.1 Handlingsplan mot mobbning	28
7.5.2 Förebyggande arbetsmiljöarbete	29
7.5.3 Stärkande av skolans värdegrund.....	30
7.5.4 Culpabetydelsen av allmänna och förebyggande åtgärder	31
8 KOMMUNENS ROLL.....	31
8.1 Ansvarsfördelningen.....	31
8.2 Styrmedel och tillsynsinstrument	31
9 CULPAANSVARETS OMFATTNING - DISKUSSION.....	32
9.1 Allmänna utgångspunkter	32
9.2 Förmildrande omständigheter för kommunen?.....	34
9.3 Skolverksamhetens art och ändamål.....	34
9.3.1 Skolans centrala uppgifter	34
9.3.2 Skolverksamhetens grunddrag	35
9.4 Skadelidandens perspektiv	36
9.4.1 Trygghet i skolan – en elevrättighet?.....	36
9.4.2 Skolpliktens inverkan.....	37
9.5 Kommunens perspektiv	38
9.5.1 Ekonomiska och organisatoriska faktorer.....	38
9.5.2 Skolans möjligheter till disciplinära elevåtgärder	39
9.6 Skadeståndets allmänna funktioner	40
9.6.1 Reparationstanken	40
9.6.2 Preventionstanken.....	41
9.6.3 Rättsskyddstanken	41
10 SLUTSATSER	42
10.1 Kommunernas rättsliga skyldigheter.....	42
10.2 Utgångspunkter för culpabedömningen	43
10.3 Hur strängt bör culpakravet vara?.....	44
11 SLUTORD	44
KÄLLFÖRTECKNING.....	46

FÖRKORTNINGAR

AFS	Arbetarskyddsstyrelsens/Arbetsmiljöverkets författningssamling
AML	Arbetsmiljölagen
BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserien
FN	Förenta nationerna
GrF	Grundskoleförordningen
HD	Högsta domstolen
Lpo 80	1980 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet
Lpo 94	1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet
Prop.	Proposition
SFS	Skolverkets författningssamling
SkL	Skadeståndslagen
SL	Skollagen
SOU	Statens offentliga utredningar

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Statistik från Skolverket visar att kränkande särbehandling i form av mobbning utgör ett växande problem inom skolväsendet. En attitydundersökning, genomförd under år 2000, visade att fyra procent av eleverna i grundskolan känner sig mobbade av andra elever,¹ vilket innebär en ökning med femtio procent jämfört med en liknande undersökning gjord år 1997.² Likaså har antalet anmälningar till Skolverket rörande mobbning i grundskolan blivit fler.³

Både utifrån ett psykologiskt och sociologiskt perspektiv är mobbning ett fenomen som under de senaste decennierna har behandlats åtskilligt. Rättsliga aspekter har däremot traditionellt berörts mycket sparsamt, både i den allmänna diskussionen, i juridisk doktrin och i domstolarnas praxis. På senare tid står det emellertid klart att problemet i vissa avseenden även har börjat angripas från detta håll, varvid det framför allt har uppstått frågor kring ersättning för skador som uppkommit hos skolelever till följd av att de varit offer för mobbning.

Hösten 2001 tog Högsta domstolen för första gången ställning till frågan huruvida en kommun, i egenskap av huvudman för skolverksamheten, skulle åläggas skadeståndsskyldighet med anledning av bristande ingripande då en flicka blivit utsatt för mobbning under sin högstadietid. Omständigheterna i det aktuella fallet var i korthet följande: Käranden, Johanna Rosenqvist, blev, från det att hon började i sjunde klass hösten 1993, mobbad av andra elever på skolan. Detta tog sig uttryck i elaka kommentarer om hennes utseende, klädesval och person, knuffar och negativa tillmälen samt i utfrysning från klassens gemenskap. För Johanna Rosenqvist förde mobbningen med sig både fysiska och psykiska symtom, såsom en rad psykosomatiska besvär, ångestattacker, depressioner, dålig självbild och att hon inte tyckte om att vistas där det var mycket folk. Med anledning av dessa problem var hon frånvarande från undervisningen i betydande omfattning, vilket till sist resulterade i att hon slutade skolan i förtid. Som grund för sin skadeståndstalan, vilken avsåg ersättning för sveda och värk, framtida inkomstförlust samt för en del övriga olägenheter och merkostnader, åberopade Johanna Rosenqvist att skolhuvudmannen, Grums kommun, genom att inte i rätt tid och på rätt sätt ingripa, hade vidtagit otillräckliga åtgärder för att stoppa mobbningen av henne och därmed förfarit oaktsamt. Grums kommun bestred å sin sida ansvar, med hänvisning till att man vidtagit omedelbara och typiskt sett tillräckliga åtgärder för att komma till rätta med situationen och hjälpa henne. Insatserna från skolans sida hade i stora drag bestått av samtal med både Johanna Rosenqvist och de som mobbade henne, kontakter med de inblandade parternas föräldrar, kurator och skolpsykolog, erbjudande av samtalsterapi, utarbetande av ett individuellt schema, ordnande av undervisning i mindre grupp samt hemundervisning. Vidare hade skolan behandlat Johanna Rosenqvists situation på ett antal elevvårdskonferenser, anlitat så kallade kamratstödare samt utarbetat ett handlingsprogram mot mobbning.

¹ www.skolverket.se/studier/vardegrunden/mobbning

² www.skolverket.se/publicerat/debatt/mobbade.shtml

³ Uppgift hämtad från Skolverkets tillsynsdatas; www2.skolverket.se/tillsynext/

I tingsrätten bifölls Johanna Rosenqvists skadeståndsyrkande mot kommunen. HD delade emellertid hovrättens uppfattning att hon inte skulle tilldömas någon ersättning, med motiveringen att kommunen inte kunde anses ha gjort sig skyldig till ansvarsgrundande fel eller försummelse. Oaktat detta för käranden negativa utfall i de två högsta instanserna har HD:s dom, NJA 2001 s. 755, som meddelades den 28 november 2001, kommit att sätta vissa tydliga spår på juridikens område. Först och främst slås genom denna slutgiltigt fast att en skolas bristfälliga agerande då en elev utsätts för mobbning är något som faktiskt, med utgångspunkt från traditionella skadeståndsregler, kan konstituera skadeståndsskyldighet för skolhuvudmannen. Vad beträffar den rättsliga prövningen av kommunens culpaansvar drar domen också upp ett antal centrala riktlinjer för framtida fall av liknande slag. I skadeståndshänseende uppställs härvid ett krav på att ”skolan skall ha gjort vad som rimligen kan begäras”, varvid det avgörande sägs vara huruvida den har ”tagit problemet på allvar” samt ”gjort vad den kunnat för att komma till rätta med det”.⁴

Den juridiska debatten kring mobbning är, mot bakgrund av NJA 2001 s. 755, ytterst aktuell och det är tydligt att det finns ett fortsatt intresse av att klargöra i vilken utsträckning kommuner, med hjälp av juridiska redskap, kan åläggas skadeståndsansvar då en skolelev mobbats av andra elever samt under vilka premisser sådant kan aktualiseras. Framför allt ur kommunernas perspektiv torde det i detta avseende vara av väsentligt intresse att närmare fastställa den culpanorm som skall gälla vid den skadeståndsrättsliga prövningen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Avsikten med denna framställning är att behandla och, i den mån det är möjligt, mer konkret definiera hur de av HD uppställda kraven på att skolan skall ha gjort vad som rimligen kan begäras, tagit mobbningsproblemet på allvar respektive gjort vad den kunnat för att komma till rätta med det skall tolkas. Vilka motverkande åtgärder måste en kommun vidta för att, mot bakgrund av dessa formuleringar, undgå skadeståndsskyldighet vid en rättslig prövning?

Med denna utgångspunkt är uppsatsens primära syfte att belysa fenomenet mobbning utifrån ett skadeståndsrättsligt culpaperspektiv. Tanken är också att den skall kunna fungera som en vägledning för kommuner som ställer sig frågande till vad som i juridiskt hänseende egentligen krävs av dem beträffande motverkandet av mobbning i de egna grundskolorna. Intentionen är att bryta ner de centrala normkomplexen på området i mindre beståndsdelar och, med utgångspunkt från dessa och HD:s domskäl i NJA s. 755, närmare försöka klarlägga vissa väsentliga delar i culpabedömningen. Vad utgör grunden för skolhuvudmannens skadeståndsansvar? Vilka skyldigheter rörande mobbning kan utläsas ur lagstiftningen respektive andra typer av föreskrifter? Vilka centrala aspekter har HD beaktat i sin culpabedömning av kommunen? Finns det även andra tänkbara normkällor av relevans i culpahänseende? Är det möjligt att, med utgångspunkt från befintliga författningsbestämmelser respektive HD:s tillämpning av dessa i det aktuella målet, fastställa en konkret culpanorm som kan läggas till grund för framtida skadeståndsbedömningar i denna typ av fall? Vidare ställer jag mig den något mer subjektiva frågan hur omfattande det kommunala ansvaret rimligen bör vara i dylika fall. Vilka omständigheter talar i detta avseende för respektive emot en sträng culpabedömning? Föresatsen är att, utifrån ett antal

⁴ HD dom, mål nr T 351-01, s. 5

olika perspektiv som kan vägas in i den skadeståndsrättsliga prövningen, i någon mån belysa även denna fråga.

1.3 Material

Då ersättningsanspråk med kopplingar till mobbning åtminstone inte ännu kan betraktas som en etablerad företeelse på den juridiska arenan är tillgången på rättsligt material som uttryckligen behandlar de för framställningen relevanta frågeställningarna genomgående ytterst knapphändig. Likaså är praxis på domstolsområdet beträffande skadeståndsrättsliga fall med fokus på mobbning obefintlig i dagsläget. Framställningens resonemang och slutsatser utgår därför huvudsakligen från NJA 2001 s. 755, det enda prejudikatet på området, samt från uttalanden i lagförarbeten, doktrin och allmän praxis rörande skola, arbetsmiljö och de offentliga subjektens skadeståndsansvar. Även innehållet i de två lägre instansernas domar⁵ kommer att användas som underlag för diskussion och eventuella slutsatser. Vad gäller hovrättens bedömning gör HD en uttrycklig hänvisning till denna, varvid viss juridisk tyngd bör kunna fästas vid denna instans domskäl, vilka är betydligt mer omfattande, både vad avser omfång och detaljrikedom. Samtliga fotnotsreferenser till nämnda domar avser originaldokumenten.

1.4 Disposition

För att skapa en bakgrund till framställningens centrala tema, culpabedömningen av kommunen, kommer inledningsvis mer generella aspekter rörande det allmännas skadeståndsansvar samt vissa utgångspunkter för culpabedömningen att återges. Därefter följer en allmän redogörelse för de formella regler och övriga föreskrifter som direkt berör eller på annat sätt kan anses ha en koppling till mobbning. Vissa centrala kriterier hänförliga till dessa kommer vidare att behandlas enskilt och i viss mån utvecklas, mot bakgrund av HD:s och hovrättens centrala uttalanden. Slutligen diskuteras culpabedömningen av kommunen med utgångspunkt från centrala culpaprinciper, en intresseavvägning mellan skadelidande och skadevällare samt skadeståndets allmänna funktioner.

2 DEFINITIONER OCH AVGRÄNSNINGAR

2.1 Vad är mobbning?

För att frågan om skadeståndsskyldighet för en kommun över huvud taget skall aktualiseras är det en objektiv förutsättning att mobbning verkligen har förekommit. I det aktuella fallet ansåg i detta avseende samtliga tre instanser det fastställt att Johanna Rosenqvist varit utsatt för sådan av andra elever på skolan. Varken HD eller hovrätten valde dock att närmare gå in på innebörden av detta begrepp, som i olika sammanhang har definierats på en rad skilda sätt. Inom både skollagstiftningen och arbetsmiljölagstiftningen används termen kränkande behandling, vilken uppenbarligen är avsedd att tolkas i vidare ordalag än uttrycket

⁵ Karlstad tingsrätts dom, 1999-11-05, mål nr T 1722-97, Hovrättens för Västra Sverige dom 2000-12-21, mål nr T 5729-99

mobbing. Med utgångspunkt från denna terminologi är mobbing endast *en* form av kränkande behandling, som också kan bestå i andra slags trakasserier och rasistiska beteenden. Tingsrätten tog i sin bedömning fasta på vissa allmänna förarbetsuttalanden samt en definition som Dan Olweus, en norsk professor som skrivit mycket om mobbing, skapat. Härvid kom man fram till att mobbing måste röra sig om ett kvalificerat kränkande beteende, det vill säga att en person under viss tid blir utsatt för *upprepade* negativa handlingar från en eller flera personer. Enligt Skolverkets juridiska enhet föreligger mobbing, oavsett vilken definition man ansluter sig till, rent allmänt då en eller flera personer utsätter andra för kränkande behandling, såsom trakasserier och fysiskt eller psykiskt våld.⁶ Sammantaget kan det, med hänsyn till de högre instansernas tystnad i denna fråga, anses stå klart att det inte är självklart vad som mer exakt skall läggas in i en rättslig mobbningsdefinition, vilket torde utgöra en viss osäkerhetsfaktor för både kommuner och rättsväsende. Denna fråga kommer dock inte att behandlas ytterligare. Framställningens fokus är vidare uteslutande mobbing som förekommer på grundskolenivå och mellan elever, det vill säga inte fall där elever mobbar lärare och vice versa.

2.2 Skadeperspektivet

En ytterligare förutsättning för att en kommun skall kunna bli skadeståndsskyldig är att käranden lidit en, i skadeståndslagens mening, ersättningsgill skada. Detta leder in på problematiken hur man juridiskt skall klassificera och värdera skador till följd av mobbing. Då varken HD eller hovrätten tilldömde Johanna Rosenqvist någon ersättning i det aktuella målet behövde dessa instanser emellertid aldrig ta ställning till de yrkade ersättningsposterna. Tingsrättens bedömning att flickan lidit en personskada i form av sveda och värk kom således aldrig att överprövas, vilket gör att rättsläget i detta avseende är att betrakta som osäkert. Från vissa håll har härvid hävdats att det även skulle kunna bli aktuellt med rena förmögenhetsskador till följd av mobbing, vilket dock andra har bedömt som mycket osannolikt.⁷ Då skadeklassificeringen främst är av intresse i försäkringsrättsligt hänseende och inte har någon självständig betydelse för culpabedömningen kommer emellertid inte dessa aspekter att beröras närmare.

2.3 Ansvars- och skadestandsgrunder

I 1 kap. 4§ SL stadgas att kommunerna är huvudmän för den offentliga grundskolan. Av 1 kap. 12§ SL framgår vidare att de i denna egenskap bär huvudansvaret för att utbildningen där genomförs i enlighet med skollagens stadganden respektive sådana bestämmelser avseende skolväsendet som återfinns i annan lag eller förordning. På detta sätt åläggs varje kommun den primära tillsynsskyldigheten över grundskoleväsendet inom de egna kommungränserna, vilket kan sägas utgöra basen för aktualiserandet av skadeståndsskyldighet vid brister i skolverksamheten.⁸ HD understryker i NJA 2001 s. 755 vad som sägs i motiven till skollagen, nämligen att begreppet "utbildning" i 1 kap. 12§ SL inte bara avser den direkta undervisningen utan även skolans fostrande roll.⁹ Detta förefaller vara en markering av att kommunernas ansvar även omfattar en skyldighet att tillse att

⁶ Skolverket, "Kränk mig inte", s. 2

⁷ Föredrag av Mikael Kennemyr, Willis AB och professor Håkan Andersson, Uppsala universitet, Försäkringsrättsdag på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2002-03-11

⁸ Se Hellner, s. 459

⁹ Prop. 1990/91:18, s. 35

skolorna hanterar exempelvis mobbningsfrågor i enlighet med de normer som uppställs i lagstiftningen.

HD slår i NJA 2001 s. 755 fast att regeln om det allmännas skadeståndsansvar i 3 kap. 2§ SkL kan vara tillämplig vid mobbningssituationer i skolan. De allmänna förutsättningarna för att ansvar skall aktualiseras enligt detta stadgande är dels att fel eller försummelse skall ha förekommit på kommunens sida i verksamhet för vilken den ansvarar, dels att det felaktiga handlandet skall ha företagits vid myndighetsutövning. Förstnämnda kriterium är uppfyllt genom kommunens övergripande tillsynsskyldighet över skolväsendet. Den fråga som samtliga instanser diskuterade var i stället om de insatser som skolan vidtagit i förhållande till Johanna Rosenqvist hade haft karaktären av myndighetsutövning. HD ansåg härvidlag att hennes skador hade en sådan koppling till det faktum att hon på grund av skolplikten hade vistats i skolan att de kunde anses ha uppstått *vid* myndighetsutövning.¹⁰

Från vissa håll har hävdats att en kommuns agerande i samband med mobbning även skulle kunna konstituera skadeståndsskyldighet på den grund att kommunen förfarit vårdslöst i enlighet med 2 kap. 1§ SkL alternativt enligt principalansvarsregeln i 3 kap. 1§ SkL, vilket var kärandens två förstahandsgrunder i det aktuella målet. Rent allmänt synes det också möjligt att företa culpabedömningen med utgångspunkt från dessa skadeståndsstadganden.¹¹ Denna framställning kommer dock, i likhet med HD, enbart att behandla det kommunala ansvaret med utgångspunkt från regeln om skadestånd vid myndighetsutövning.

3 DET ALLMÄNNAS SKADESTÅNDSANSVAR

3.1 Historisk återblick

Statens och kommunernas ansvar för skador hos enskilda som uppkommit på grund av felaktig myndighetsutövning har, historiskt sett, varit mycket begränsat och länge saknades i princip möjligheten att ålägga dessa offentliga subjekt ersättningsskyldighet då sådana uppstått. Först i samband med den nuvarande skadeståndslagens tillkomst år 1972 kom frågor om det allmännas skadeståndsansvar att aktualiseras på allvar. I ett av de kommittébetänkanden som föregick den slutliga propositionen lades härvid fram ett förslag om en lag rörande skadestånd i offentlig verksamhet.¹² Det slutliga resultatet blev dock i stället att en enskild regel om det allmännas skadeståndsansvar fördes in i 3 kap. 2§ i den nya skadeståndslagen.¹³ Även efter att så skett var emellertid statens och kommunernas ansvar fortfarande relativt begränsat, då lagrummet på olika sätt kunde inskränkas med hjälp av särskilda undantagsregler. En viss skärpning kom senare till stånd genom ändringar i skadeståndslagen år 1989, då några av dessa, bland annat den så kallade standardregeln, upphävdes.

¹⁰ HD dom, mål nr T 351-01, s. 4

¹¹ Se bl.a. Andersson, ”Mobbning som skadeståndsproblem”, s. 1 och NJA 2001 s. 755, bilaga 1

¹² Se SOU 1958:43

¹³ SOU 1993:55, s. 45ff

3.2 Answarets omfång

På flera sätt är skadeståndsansvaret för de offentliga subjekten enligt 3 kap. 2§ SkL något strängare än det allmänna culpaansvaret enligt 2 kap. 1§ SkL. För det första omfattar detta även kumulerade och anonyma fel, vilket innebär att det gäller oberoende av vem inom en myndighet som har gjort sig skyldig till fel eller försummelse. I detta avseende uppställs inte ens något krav på att en enskild person faktiskt kan pekas ut som ansvarig. Dessutom kan flera personers i och för sig ganska obetydliga fel tillsammans vara att betrakta som försumlighet.¹⁴ Om ett felaktigt eller bristfälligt agerande i en mobbningssituation är hänförbart till skolledningen, en enskild lärare eller flera personer i skolpersonalen är således utan betydelse för ansvarsfrågan. För det andra inbegriper de allmänna subjektens ansvar även ersättning för rena förmögenhetsskador, oberoende av om dessa uppkommit på grund av brottslig handling eller inte,¹⁵ vilket utgör ytterligare en skärpning i förhållande till både principalansvaret och det traditionella culpaansvaret.

3.3 Culpabedömningen av de allmänna subjekten

En vanligt förekommande uppfattning är att inslaget av myndighetsutövning försvårar en överföring av mer generella skadeståndsprinciper till culpabedömningen enligt 3 kap. 2§ SkL. Denna ståndpunkt motiveras med att det i många fall inte är möjligt att jämföra en myndighetspersons agerande med vad en privatperson hade fått tillåta sig i motsvarande situation och att prövningen av vilket handlingssätt som kan anses försvarligt därför bör ske på ett särskilt sätt i dessa fall. Vid myndighetsutövning kan det också uppkomma sådana handlingsplikter för det allmänna som inte har någon direkt motsvarighet i andra utom-obligatoriska förhållanden.¹⁶

Lagstiftaren har, mot bakgrund av detta, ansett det befogat med en skärpt culpabedömning av de allmänna subjekten. Således existerar det en nyansskillnad mellan det traditionella vållanderekvisitet i 2 kap. 1§ SkL och formuleringen fel eller försummelse i 3 kap. 2§ SkL, där sistnämnda skall tolkas något strängare. Enligt förarbetena innebär detta att bedömningen om fel eller försummelse har förekommit enbart skall avse huruvida culpanormen *objektivt* har åsidosatts. Hänsyn skall därmed inte, såsom vid den allmänna culpabedömningen, tas till eventuella subjektiva aspekter. Konkret innebär detta att skadeståndsansvar kan åläggas de allmänna subjekten även i fall då den individ som vållat den aktuella skadan kan åberopa individuella ursäkter för sitt handlande, vilka, vid en culpabedömning enligt 2 kap. 1§ SkL, kanske skulle ha fritagit honom från personligt skadeståndsansvar.¹⁷ I motiven uttrycks detta som att det mest väsentliga för culpabedömningen är resultatet av tjänstemannens handlande och inte orsakerna till detta.¹⁸

¹⁴ Se prop. 1972:5, s. 497

¹⁵ Bengtsson 1976, s. 19

¹⁶ A.a., s. 25

¹⁷ Prop. 1972:5, s. 497

¹⁸ SOU 1993:55, s. 67

För att kunna bedöma om det objektivt sett skett ett tillräckligt långtgående avsteg från de handlingsnormer som tjänstemannen bort följa blir det centrala vilka anspråk som allmänheten rimligen kunnat ställa på den aktuella myndighetens agerande i en viss situation.¹⁹ Från en del håll har betonats att detta standardkrav måste vara realistiskt, varvid man inte kan utgå från en perfektion som inte är möjlig att uppnå.²⁰ Då lagar, förordningar, instruktioner och andra författningar ofta ger uttryck för olika slags handlingsnormer²¹ blir denna typ av föreliggande reglering av intresse då ställning skall tas till vilka krav som allmänheten rimligen kunnat ställa på en myndighet.²² Detta leder in på vilka formella regler som kommunerna och skolorna har att följa beträffande förhindrandet av mobbning. I detta avseende framhåller HD i NJA 2001 s. 755 dels vissa stadganden i skollagen och arbetsmiljölagen, dels Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om kränkande särbehandling i arbetslivet som betydelsefulla, vilket tyder på att man utgått från dessa normkomplex vid den företagna skadeståndsbedömningen.

4 REGLERING PÅ SKOLANS OMRÅDE

4.1 Skolväsendets och skollagstiftningens uppbyggnad

Lagstiftningen på det offentliga skolväsendets område kännetecknades länge av en omfattande statlig detaljreglering.²³ Genom en reform år 1991 skedde en övergång till mål- och resultatstyrning, innebärande att statsmakterna ställer upp de övergripande nationella målen för skolväsendet, varefter det sedan är skolhuvudmännens uppgift att se till att dessa uppnås på lokal nivå.²⁴ Vid sidan av sistnämndas övergripande driftsansvar åligger det också all personal på de enskilda skolenheterna, framför allt rektorer och lärare, att bidra till att verksamheten lever upp till innehållet i målformuleringarna.²⁵ En grundläggande tanke är härvidlag att staten inte skall föreskriva vilka arbetssätt och metoder som skall användas i detta syfte,²⁶ vilket i den bakomliggande propositionen uttrycks som att kommunerna skall ha ”stor frihet att avgöra hur verksamheten skall genomföras”.²⁷

Som helhet kan den i dagsläget aktuella regleringen av skolväsendet, mot bakgrund av detta, bäst beskrivas som en samling styrdokument, vilka riktar sig till skilda subjekt inom skolans organisation, såsom kommuner, skolledning och skolpersonal.²⁸ I skollagen anges de grundläggande bestämmelserna för skolväsendet, formulerade av riksdagen, vilka sedan preciseras närmare i läroplaner och kommunala skolplaner.²⁹

¹⁹ Bengtsson 1976, s. 182

²⁰ A.a, s. 212

²¹ A.a, s. 182

²² Se bl.a. Hovrättens för Västra Sverige dom, mål nr T 5729-99, s. 20

²³ www.skolverket.se/fakta/ansvar/varfor.shtml

²⁴ www.skolverket.se/fakta/ansvar/beslut.shtml

²⁵ www.skolverket.se/fakta/ansvar/ansvar.shtml

²⁶ Se prop. 1992/93:220, s. 23

²⁷ Prop.1990/91:18, s. 21

²⁸ Tersmeden/Werner, s.18

²⁹ utvag.skolverket.se/styr.htm

4.2 Skollagen

4.2.1 Skolans värdegrund

I skollagens portalstadgande, 1 kap. 2§ SL, slår lagstiftaren fast de grundläggande värden som skall genomsyra hela det offentliga skolväsendet,³⁰ vilka tillsammans utgör vad som brukar benämnas skolans värdegrund. I paragrafens andra respektive tredje stycke uttrycks bland annat att utbildningen, i samarbete med hemmen, skall främja elevernas ”harmoniska utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar” samt att verksamheten i skolan som helhet ”skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar”. Enligt motiven innefattar sistnämnda bland annat respekt för människans värdighet och för varje människas särart samt omsorg om den som har det svårt. I motivuttalanden på skolområdet sägs att skolan i sin kunskapsförmedlande roll har en viktig uppgift dels i att hävda dessa grundläggande demokratiska värden, dels i att ge en förståelse för hur de har vuxit fram och förankrats i vårt land.³¹ Utöver värdeformuleringarnas direkta normgivande verkan är tanken också att de skall utgöra underlag för tolkningen av övriga regler på skolområdet, exempelvis föreskrifterna i läroplanerna.³²

4.2.2 Skyldigheten att motverka mobbning

Att elever i skolan inte skall behöva utsättas för mobbning har en stark koppling till skolans värdegrund, varvid det 1 kap. 2§ 3 st. p. 2 SL, stadgas om en särskild skyldighet för alla som verkar inom skolan att ”*aktivt motverka* alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden”. I förarbetena till det nuvarande lagrummet, som gäller från och med den 1 januari 1998, omnämns mobbning som ett samhällsproblem,³³ varvid det betonas att rektor, lärare och övrig skolpersonal har ett stort ansvar för att upptäcka och agera kraftfullt mot all sådan.³⁴

En tillbakablick visar att skyldigheten att motverka mobbning inte alltid har varit lika tydligt formulerad i skollagen som den är i dagsläget. Vid lagens tillkomst år 1986 fanns inte någon dylik förpliktelse infördd och i den ursprungliga skollagspropositionen nämns endast att det är skolans uppgift att ”medvetet främja de goda anlagens utveckling och motverka böjelser, som kunna bli till skada”.³⁵ I samband med en reform av vissa av skollagens regler år 1991 infördes så formuleringen att ”alla som verkar inom skolan skall *främja aktning för varje människas egenvärde* och respekt för vår gemensamma miljö”, vilken fortfarande återfinns i 1 kap. 2§ 3 st. SL. Med detta avsågs enligt förarbetena att betona ett av skolans viktiga fostransmål, nämligen att kraftfullt motverka alla former av mobbning samt främja att människor av olika ursprung och med olika bakgrund innefattas i samhällsgemenskapen.³⁶ En uttrycklig, lagfäst, skyldighet att motarbeta mobbning infördes först den 1 juli 1994, genom ett tillägg till paragrafen med lydelsen att den som verkar inom

³⁰ Tersmeden/Werner s. 21

³¹ Prop. 1992/93:220 s. 19

³² Tersmeden/Werner s. 21

³³ Prop. 1997/98:6, s. 36

³⁴ Prop. 1997/98:6, s. 68

³⁵ Prop. 1985/86:10, s. 65

³⁶ Prop. 1990/91:18, s. 30

skolan *särskilt skall bemöda sig om* att hindra varje försök från elever att utsätta andra för kränkande behandling. I den bakomliggande propositionen poängteras att de vuxna i skolan har ”ett stort ansvar för att vara uppmärksamma på ansatser till mobbning och lyhörda för sådana signaler som kan tyda på dåliga kamratrelationer i skolan eller på att en enskild elev inte mår bra” samt för att gripa in och vidta lämpliga åtgärder om sådana visar sig.³⁷ Härvid betonas särskilt att passivitet eller tolerans i förhållande till mobbning aldrig kan accepteras och att skolpersonalen måste sätta tydliga gränser för vad som är rätt och fel.³⁸

De formella ändringarna av 1 kap. 2§ 3 st. SL kan, framför allt under det senaste decenniet, anses visa på en ökad medvetenhet från lagstiftarens sida om mobbning som ett problem i skolans värld. Under den tidsperiod då mobbningen av Johanna Rosenqvist pågick, det vill säga i första hand under år 1993, fanns ännu bara den allmänna skyldigheten att främja aktning för varje människas egenvärde inskriven i skollagen. Oaktat detta ansåg HD det stå klart att det också vid den i målet aktuella tiden fanns både en medvetenhet om problematiken och en allmän skyldighet för skolan att förhindra mobbning. Härvid citeras i domskälen motivens angivande av motverkandet av mobbning som ett konkret exempel på innebörden av att främja aktning för varje människas egenvärde.³⁹ Rimligen kunde även ha hävdats att förhindrandet av mobbning, oavsett precisering i lag, utgör en naturlig del av skolpersonalens allmänna skyldighet att förmedla skolans värdegrund. I förarbetena till de företagna ändringarna av 1 kap. 2§ 3 st. SL har vidare uttryckts att avsikten med dessa endast varit att förtydliga lagrummets innebörd,⁴⁰ varför de inte torde ha inneburit någon ändring i sak. Mot bakgrund av detta skulle HD:s culpabedömning knappast ha blivit annorlunda om det nuvarande kravet på att aktivt motverka mobbning uttryckligen hade framgått av skollagen.

4.3 Grundskolans läroplan

4.3.1 Innehåll och struktur

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet fastställs av regeringen och utgör, tillsammans med skollagen, det övergripande styrdokumentet för skolans verksamhet. Dess huvudsyfte är att ge uttryck för skolans värdegrund, genom att formulera de i skollagen angivna målen för skolväsendet så att dessa kan förverkligas på lokal nivå i skolorna. Tanken är sedan att rektorer, lärare och annan skolpersonal, med utgångspunkt från läroplanen, själva skall kunna utforma konkreta mål för den egna verksamheten och undervisningen. Den nuvarande läroplanen för grundskolan, Lpo 94, som trädde i kraft år 1994, har en struktur liknande skollagens och omfattar därmed, i motsats till tidigare läroplaner, enbart mål och allmänna riktlinjer för utbildningen,⁴¹ vilka skall fungera som rättesnören i den dagliga verksamheten i skolan.⁴² Härvid ger den bland annat vägledning rörande ansvarsfördelningen i olika frågor, för att det alltid skall stå klart vem som har ansvaret för vad i skolan och var detta skall kunna utkrävas.⁴³ Exempelvis åläggs rektor det övergri-

³⁷ Prop. 1992/93:220, s. 86

³⁸ Prop. 1992/93:220, s. 20

³⁹ HD dom, mål nr T 351-01, s. 3

⁴⁰ Se prop. 1992/93:220, s.20, prop. 1997/98:6, s. 36, 67

⁴¹ Prop 1992/93:220, s. 29ff

⁴² SOU 1992:94, s. 48

⁴³ Prop 1992/93:220, s. 30ff

pande ansvaret för att en lokal arbetsplan upprättas och att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de riksgiltiga målen.⁴⁴

4.3.2 Mobbnings- och värdegrundsstadganden

Liksom skollagen inleds Lpo 94 med mer generella stadganden rörande skolans värdegrund och uppdrag. Härvid framhålls vad som också kommer till uttryck i skollagsmotiven, nämligen att det är en central uppgift för skolan att till eleverna förmedla de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på, såsom ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta”.⁴⁵ I ett senare avsnitt sägs att ”skolan skall sträva efter att varje elev tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling samt medverkar till att bistå andra människor”. Vidare upprepas i det närmaste ordagrant innehållet i 1 kap. 2§ 3 st. p. 2 SL, det vill säga att alla som arbetar i skolan aktivt skall ”motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper”.⁴⁶ Lpo 94 ålägger vidare rektor en särskild skyldighet att upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera ett handlingsprogram för att förebygga och motverka mobbning samt andra former av kränkande behandling bland elever och anställda på skolan.⁴⁷

4.4 Skolverket som juridisk normbildare?

Efter en genomgång av styrdokumentet på skolans område råder det inget tvivel om att det går att finna rättsliga normer för hur skolan skall förhålla sig till mobbning. Det kan dock konstateras att dessa, till följd av det föreliggande styrsystemet inom skolväsendet, huvudsakligen har karaktären av målsättningar, varvid de är relativt allmänt hållna och tänkta att preciseras på en lägre nivå. För att denna typ av reglering skall fungera blir det, ur statens perspektiv, nödvändigt att kontrollera huruvida de fastlagda målen i realiteten uppnås eller inte. I detta avseende fyller Skolverket, i egenskap av central förvaltningsmyndighet för det offentliga skolväsendet, en viktig funktion.

4.4.1 Skolverkets uppdrag

Enligt sin instruktion skall Skolverket, genom bland annat tillsyn, uppföljning och utvärdering av skolverksamheten, arbeta för att de av riksdagen och regeringen fastställda målen och riktlinjerna för skolan förverkligas samt för att skolans värdegrund efterlevs.⁴⁸ Detta innebär konkret att kontrollera att skolhuvudmännen och skolorna lever upp till de krav som uppställs i styrdokumentet för skolväsendet, exempelvis det att aktivt motverka mobbning och andra trakasserier. Den som i detta avseende anser att en kommun inte ser till att de egna skolorna följer skollagstiftningens bestämmelser rörande mobbning kan göra en anmälan om de aktuella missförhållandena till Skolverket, som då gör en bedömning om en tillsynsutredning skall företas. Efter att en sådan genomförts kan verket, i det fall brister bedöms vara för handen, framföra kritik mot kommunen i fråga, vilken efter en tid följs

⁴⁴ Lpo 94, s. 18

⁴⁵ Lpo 94, s. 5

⁴⁶ Lpo 94, s. 10

⁴⁷ Lpo 94, s. 19

⁴⁸ Se SFS 1991:1121

upp. Utöver dylika tillsynsuppgifter skall Skolverket också lägga fram förslag och medverka till utvecklingen av skolväsendet, exempelvis genom att fungera som en diskussionspartner för skolorna och kommunerna, ge stöd om hur man kan arbeta med värdegrundsfrågor samt bistå med goda exempel.⁴⁹

4.4.2 Normskapande verksamhet

Som överordnad tillsynsmyndighet blir det en central uppgift för Skolverket att tolka och förtydliga innebörden av de grundläggande värden och skyldigheter som anges i skollagstiftningen samt omvandla dessa till handlingsföreskrifter av mer konkret karaktär för skolorna. Detta sker exempelvis genom utgivande av olika typer av skrifter och råd rörande bland annat mobbnings- och värdegrundsfrågor, vilka är tänka att fungera som ett stöd för enskilda skolor i deras arbete med dessa frågor.⁵⁰ Även genom att i enskilda tillsynsärenden rörande mobbning, det vill säga med utgångspunkt från verkliga förhållanden, ta ställning till huruvida styrdokumentens krav har uppfyllts kan Skolverket anses konkretisera skolornas skyldigheter i mobbningshänseende. I fall där dylika utredningar leder fram till kritik torde det härvidlag indirekt vara möjligt att peka på vissa centrala kriterier som, enligt verket, innefattas i skollagens krav på ett aktivt motverkande av mobbning. Trots att Skolverkets beslut i tillsynsärenden inte i sig är juridiskt bindande och inga direkta sanktionsmöjligheter existerar är det för övrigt tydligt att de allra flesta skolhuvudmän väljer att efterkomma kritiska yttranden. Mot bakgrund av dessa omständigheter kan verket sägas inneha en roll som normskapare och praxisbildare, med utgångspunkt från de regler som återfinns i dokumenten på skolområdet.

Med hänsyn dels till att skollagstiftningen är så allmän till sin karaktär, dels till att Skolverket fått i uppgift av staten att närmare precisera innebörden av dess målsättningsformuleringar, förefaller det, enligt min mening, inte uteslutet att tala om Skolverkets praxis som en tänkbar normkälla även på juridikns område. I vart fall synes det i detta avseende tänkbart att en domstol, vid den skadeståndsrättsliga prövningen av en kommuns ansvar, skulle snegla på de mera konkreta handlingsnormer som bland annat återfinns i Skolverkets tillsynsbeslut och allmänna råd. För närvarande håller verket på med utformningen av en handlingsplan för de fortsatta och mer långsiktiga insatserna kring mobbningsfrågorna, vilken skall redovisas senast den 1 november 2002.⁵¹ Kanske kan innehållet i denna, som sannolikt kommer att klargöra Skolverkets närmare ståndpunkter för hur skolorna bör hantera mobbningsproblem, komma att fungera som en framtida vägledning för domstolarna, då gränsen för en kommuns skadeståndsansvar skall fastställas? Viktigt att framhålla vid en diskussion kring Skolverkets eventuella normbildande roll är emellertid att avsikten med tillsynsverksamheten inte är att fastställa innehållet i en juridisk culpanorm utan snarare att påverka skolornas agerande så att detta står i överensstämmelse med de grundläggande värderingar som skolverksamheten skall bygga på.

⁴⁹ Se bl.a. Skolverket, "Ansvar för skolan", s. 23f, www.skolverket.se/tillsyn/hur.shtml

⁵⁰ Se Skolverket, "Om demokrati- och hälsoarbete i förskolor och skolor"

⁵¹ www.skolverket.se/studier/vardegrunden/mobbning/

5 REGLERING PÅ ARBETSMILJÖOMRÅDET

5.1 Nuvarande reglering och dess framväxt

Den moderna arbetarskyddslagstiftning som växte fram under 1900-talets första hälft tog uteslutande sikte på sådana åligganden för arbetsgivaren som avsåg fysiska faktorer i arbetsmiljön. Motsvarande skyldigheter rörande psykiska och sociala förhållanden kom inte att befastas i lag förrän år 1978, då den nuvarande arbetsmiljölagen trädde i kraft. Alltsedan dess kan dock begreppet arbetsmiljö, i juridisk mening, definieras som resultatet av hur teknik, arbetsinnehåll och arbetsorganisation påverkar arbetstagarna i en verksamhet i fysiskt, psykiskt och socialt hänseende.⁵² I motiven till arbetsmiljölagen uttrycks detta som att arbetsmiljön skall ta sikte på att "tillgodose väsentliga mänskliga behov i vid bemärkelse", varvid det särskilt nämns att mellanmänskliga relationer på arbetsplatser inryms i arbetsmiljöbegreppet.⁵³

Den centrala regleringen på arbetsmiljöområdet återfinns i arbetsmiljölagen, som, liksom skollagen, är en målinriktad ramlag, avsedd att kompletteras och konkretiseras på en lägre nivå. Sistnämnda sker huvudsakligen genom arbetsmiljöförordningen samt de föreskrifter och råd som tillsynsmyndigheten, Arbetsmiljöverket, tidigare Arbetarskyddsstyrelsen, med stöd av 4 kap. AML, har fått i uppdrag av regeringen att utfärda.

5.2 Arbetsmiljölagen

5.2.1 Skolan som arbetsplats

Vid arbetsmiljölagens tillkomst ansågs det angeläget att arbetsmiljön i skolan skulle likställas med den i övriga arbetslivet, varför det i motiven framhölls att även elever borde omfattas av dess skyddsnormer.⁵⁴ Härvid nämndes särskilt att relationer i skolans värld kan ge upphov till psykiskt påfrestande situationer.⁵⁵ Till en början kom emellertid endast skolelever från och med årskurs sju att omfattas av arbetsmiljölagens regler. I samband med en omfattande revidering av lagen år 1991, utökades dock giltigheten till elever på alla stadier, varvid numera alla som genomgår utbildning, enligt 1 kap. 3§ p. 1 AML, likställs med arbetstagare. I och med denna utvidgning av arbetsmiljölagens tillämpningsområde kom de svenska skolorna att bli en av Sveriges största arbetsplatser.⁵⁶ Noteras bör dock att arbetsmiljöregleringen utgår från ett arbetsgivar- och arbetstagarperspektiv, vilket ibland torde innebära att sådana företeelser som omnämns i denna inte har någon uppenbar motsvarighet i skolans värld. En viktig utgångspunkt är att utbildningsarrangören, det vill säga kommunen, är att betrakta som arbetsgivare i arbetsmiljölagstiftningens mening.⁵⁷

⁵² Iseskog, s. 10ff

⁵³ Prop. 1976/77:149, s. 58ff

⁵⁴ Se bl.a. prop. 1976/77:149, s. 41f, SOU 1976:1, s. 284ff

⁵⁵ SOU 1976:1, s. 110

⁵⁶ Laflamme/Menckel, s. 9

⁵⁷ Iseskog, s. 13

Många av arbetsmiljöuppgifterna brukar dock delegeras till rektorer och lärare, som därmed får rollen av arbetsledare med ett arbetsmiljöansvar.⁵⁸

5.2.2 Allmänna arbetsmiljömål och skyldigheter

Arbetsmiljölagens centrala ändamål, som kommer till uttryck i 1 kap. 1§, är ”att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö”. HD betonar i NJA 2001 s. 755 framför allt det första ledet i meningen, vilket kan sägas slå fast att mobbning är att betrakta som ett exempel på ohälsa i arbetsmiljölagens mening. Arbetsgivarens främsta arbetsmiljöuppgift kan, mot bakgrund av lagens syfte, sammantaget formuleras i termer av en tillsynsskyldighet, i vilken ingår att uppmärksamma de typiska risker som finns i arbetsmiljön och utifrån dessa konstruera behövliga instruktioner.⁵⁹ Med hänsyn till den medvetenhet som bör finnas om förekomsten av mobbning i skolans värld förefaller det härvidlag rimligt att detta fenomen skulle vara att betrakta som en sådan typisk risk.

Av 3 kap. 2§ AML framgår först en allmän skyldighet för arbetsgivaren att förebygga ohälsa hos arbetstagarna, varvid det stadgas att ”alla åtgärder som behövs skall vidtas i detta syfte”. Även om lagtexten inte preciserar vad denne konkret skall uträtta synes formuleringen kunna tolkas som att ansvaret är relativt omfattande. I 3 kap. 2a§ AML åläggs arbetsgivaren vidare en plikt att utöva så kallad internkontroll av arbetsmiljön, vilket enligt paragrafen innebär att planera, leda och följa upp verksamheten från arbetsmiljösynpunkt.⁶⁰ En mer utförlig vägledning för hur internkontrollen skall se ut och hanteras återfinns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter, AFS 2001:1, om systematiskt arbetsmiljöarbete.

5.3 Föreskrifter om kränkande särbehandling

Den skyldighet att utöva internkontroll av arbetsmiljön som i 3 kap. 2a§ AML föreskrivs för kommunen i egenskap av arbetsgivare kan, ur ett övergripande perspektiv, sägas utgöra grunden för förebyggandet av alla former av ohälsa i skolmiljön, av såväl fysisk som psykosocial art. I NJA 2001 s. 755 nämner dock HD varken detta stadgande eller AFS 2001:1, vilket sannolikt har sin förklaring i att internkontrollreglerna är så allmänna till sin utformning att de knappast kan tjäna som vägledning för culpabedömningen då det rör sig om en så specifik typ av ohälsa som är fallet vid mobbning.⁶¹ Mer preciserade föreskrifter i detta avseende återfinns i stället i Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter, AFS 1993:17, om åtgärder mot kränkande särbehandling i arbetslivet, vilka även de gäller i skolan.⁶² I dessa stadgas inledningsvis om en allmän förpliktelse för arbetsgivaren att klargöra att kränkande särbehandling inte kan accepteras i verksamheten. Därefter framgår en rad skyldigheter vad gäller utformningen av rutiner för att förebygga, upptäcka, åtgärda och följa upp förekomsten av kränkande behandling i verksamheten.

I arbetsgivarens ansvar enligt 3 kap. 2§ AML, det vill säga att vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga ohälsa och åstadkomma en så god arbetsmiljö som möjligt, ligger

⁵⁸ Se prop. 1997/98:6, s. 69, Iseskog, s. 88

⁵⁹ Iseskog, s. 28f

⁶⁰ A.a s. 7

⁶¹ Se Arbetarskyddsstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av AFS 1993:17, s. 6

⁶² Skolverket, ”Kränk mig inte”, s. 13

även ett krav på att efterkomma alla föreskrifter som utfärdats av Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetsmiljöverket. Trots karaktären av myndighetsföreskrifter är dessa således juridiskt förpliktande och en del av att följa arbetsmiljölagen.⁶³ På grund av föreskrifternas, jämfört med arbetsmiljölagens, något mer detaljerade formuleringar torde dessa vidare vara av större intresse då man vill försöka fastställa de arbetsmiljörättsliga skyldigheterna kopplade till mobbning. Det faktum att HD i NJA 2001 s. 755 särskilt framhåller Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om kränkande särbehandling som betydelsefulla talar också för att dessa bör beaktas vid culpabedömningen av kommunen, även om det inte av domskälen går att utläsa vilken inverkan de haft i det aktuella målet.

En arbetsgivare som inte följer arbetsmiljölagens regler, med tillhörande föreskrifter, kan i vissa fall komma att dömas för arbetsmiljöbrott enligt 3 kap. 10§ BrB. Rent principiellt synes det, vad gäller de här aktuella fallen, inte finnas några direkta hinder mot att detta skulle kunna drabba en kommun som inte följer reglerna om kränkande särbehandling, även om det i och för sig är relativt ovanligt med ett aktualiserande av denna straffsanktion. Förutsatt att en korrekt delegering av arbetsmiljöuppgifter skett synes i vissa fall även en skolas rektor, kunna ställas till svars för arbetsmiljöbrott.⁶⁴

6 NORMKOMPLEXEN OCH CULPABEDÖMNINGEN

6.1 Reglernas skadestandsrelevans

Skollagens och läroplanens krav på att all skolpersonal aktivt skall motverka mobbning kan, tillsammans med de arbetsmiljörättsliga skyldigheterna rörande skolans arbetsmiljö, sägas ge uttryck för en rättslig handlingsnorm med innebörden att passivitet i förhållande till mobbning är oacceptabelt. En förekommande uppfattning i den juridiska doktrinen är emellertid att formella regler och föreskrifter inte har någon avgörande betydelse för fastställandet av en skadeståndsrättslig norm, i den bemärkelse att ett åsidosättande eller en överträdelse av en författningsbestämmelse eller någon annan uppställd handlingsregel inte i sig anses utgöra tillräcklig grund för ett åläggande av culpaansvar.⁶⁵ Från andra håll har ifrågasatts om en myndighets avsteg från en författningsföreskrift som otvivelaktigt är tillämplig i det aktuella fallet alls kan anses försvarligt i culpahänseende,⁶⁶ förutsatt att denna primärt tar sikte på allmänhetens intresse.⁶⁷ Med utgångspunkt från sistnämnda ståndpunkt, vilken också enligt min mening förefaller rimlig, blir det väsentligt huruvida tanken bakom reglerna i skol- respektive arbetsmiljöregleringen varit att de skall kunna ligga till grund för en *skadeståndsrättslig* prövning av här aktuellt slag.

I svensk rätt finns traditionellt en mycket stark koppling mellan straff och skadestånd.⁶⁸ Av detta följer, enligt Hellner, att sådana normer som är straffsanktionerade också är relevanta i skadeståndsrättsligt hänseende.⁶⁹ Den omständighet att en kommun eller rektor teoretiskt

⁶³ Iseskog, s. 25ff

⁶⁴ Se Holmqvist/Leijonhufvud m.fl., s. 190f, Iseskog, s. 34

⁶⁵ Se Andersson, s. 366

⁶⁶ Bengtsson, 1999, s. 74

⁶⁷ A.a, 1976, s. 182

⁶⁸ Se Hellner, s. 81

⁶⁹ A.a, s. 125

synes kunna dömas för arbetsmiljöbrott om inte en skola lever upp till de centrala arbetsmiljönormerna skulle, mot bakgrund av detta, innebära att dessa även kunde ligga till grund för åläggandet av skadeståndsansvar. Trots att huvudregeln på detta sätt är att straff och skadestånd följs åt finns det dock undantag.⁷⁰ Härvid kommer man in på normskyddsläran eller läran om skyddsändamålet.

Culparegeln kan sägas bygga på tanken att det finns olika aktsamhets- och handlingsregler i samhället och att skadeståndsskyldighet uppstår när man genom att bryta mot dessa orsakar skada. Varje aktsamhetsstandard antas dessutom skydda ett speciellt intresse, det vill säga syfta till att motverka vissa typer av skador.⁷¹ För att åsidosättandet av en viss handlingsföreskrift skall kunna konstituera skadeståndsskyldighet blir härvid det avgörande om syftet med den aktuella normen är att skydda just skadelidandens ekonomiska intresse, vilket inte alltid är fallet med en regel som i och för sig är straffsanktionerad.⁷² Detta innebär att det, för att de i mobbningshänseende centrala normerna i skol- och arbetsmiljöregleringen skall kunna läggas till grund för skadeståndsansvar, är en förutsättning att dessa kan anses syfta till att skydda enskilda elevers intresse av att få ersättning då de lidit en skada till följd av att de blivit mobbade.

Styrdokumentet på skolans område riktar sig, som framgått, i första hand till kommuner och andra personalkategorier inom skolväsendet. Vad beträffar denna typ av övergripande verksamhetsregler har i doktrin anförts att det ofta är oklart vilka intressen sådana avser att skydda.⁷³ Å ena sidan kan härvid hävdas att reglerna i skoldokumentet primärt synes vara tänkta att fungera som statliga styrmedel för den lokala utformningen av skolverksamheten, snarare än till att reglera förhållandet mellan skolan och enskilda elever. Med utgångspunkt från detta ter det sig mindre sannolikt att avsikten bakom dessa också varit att de skall ge uttryck för elevrättigheter som är möjliga att utkräva från skolan. Även det förhållande att normerna är så pass allmänt formulerade, och därmed inte relaterade till enskilda individer, kan påstås tala för att de inte varit ämnade att ligga till grund för skadeståndsanspråk av här aktuellt slag.⁷⁴ Å andra sidan kan de två normkomplexens grundläggande ändamålstankar, till vilka de stadganden som explicit rör mobbning i förlängningen kan härledas, i hög grad sägas innefatta enskilda skyddsintressen. Det är härvidlag uppenbart att det i både arbetsmiljölagens krav på att förebygga ohälsa och i skollagens värdegrundsformuleringar återfinns inneboende tankar om att skydda varje elev från en ohälsosam skolmiljö där våld och kränkande behandling förekommer. Med utgångspunkt från detta ligger det nära till hands att påstå att samtliga regler i de två regelkomplexen som tar sikte på motverkandet av mobbning innefattar ett högt skyddsvärde för enskilda elever, varför en överträdelse av dessa från skolans sida bör kunna konstituera skadeståndsskyldighet för skolhuvudmannen.

Även HD synes ha varit av uppfattningen att reglerna på skolans och arbetsmiljöns område skall tillmätas relevans i skadeståndshänseende, mot bakgrund av att de framhålls i domskälen. För att skadeståndsansvar skall aktualiseras för kommunen med utgångspunkt från dessa ter det sig dock nödvändigt att kunna avgöra *när* den aktuella regeln överträtts, det vill säga var gränsen för culpaansvaret skall dras.

⁷⁰ Hellner, s. 81

⁷¹ Sund, s. 159

⁷² Hellner, s. 81, 112

⁷³ Se bl.a. Bengtsson, 1999, s. 36, Hellner, s. 450

⁷⁴ Se Bengtsson 1999, s. 36

6.2 Culpaansvarets gräns

För att kunna konstatera att en rättslig norm överträtts synes det nödvändigt att denna är tydligt utformad, i den meningen att den, för det subjekt den riktar sig till, uttrycker en klart definierbar skyldighet. Även om de i mobbningshänseende relevanta reglerna kan anses ha en viss normgivande verkan, på så vis att de anger riktlinjer för hur skolorna och kommunerna skall motarbeta mobbning, är de, på grund av sin målsättningskaraktär, till övervägande del allmänt formulerade och innehåller inte några uttryckliga handlingsnormer för hur skolan i realiteten skall agera för att leva upp till de uppställda målen. Detta medför ett stort tolkningsutrymme för både skolpersonal och kommuner. I doktrin har beträffande denna typ av regler anförts att deras flytande gränser i många situationer gör det svårt att tala om vållande⁷⁵ och att de därför är alltför allmänna för att tjäna som standard i ett enskilt skadeståndsrättsligt fall.⁷⁶

Mot bakgrund av detta blir det svårt att, med utgångspunkt från den formella regleringen, tydligt dra gränsen för när en skola skall anses ha gjort vad som rimligen kan begäras. För att kunna fastställa en dylik culpanorm förefaller det nödvändigt att ha betydligt mer detaljerade handlingsföreskrifter att utgå ifrån. Oaktat detta kan dock de allmänna reglerna fungera som en bakgrund till skadeståndsbedömningen, genom att de speglar sådana bakomliggande värderingar som skall beaktas i denna.⁷⁷ Med utgångspunkt från dessa är det vidare möjligt att bryta ut ett antal centrala begrepp som tillsammans kan sägas utgöra ramen för skolans och kommunens rättsliga skyldigheter, vilka HD i vissa avseenden utvecklar i NJA 2001 s. 755.

7 RÄTTLIGA NYCKELBEGREPP OCH UTGÅNGSPUNKTER

7.1 Upptäckandet av mobbning

7.1.1 Undersökningsskyldighet för skolan

Både i skolpersonalens skyldighet att aktivt motverka mobbning och i kommunernas arbetsmiljörättsliga ansvar att förebygga ohälsa i skolmiljön ligger en inneboende förpliktelse att vara uppmärksam på signaler som kan tyda på att mobbning förekommer. Av både Lpo 94 och AFS 1993:17 framgår härvidlag att det på alla skolor skall finnas rutiner för att på ett tidigt stadium upptäcka mobbning.⁷⁸ I Arbetarskyddsstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna rörande kränkande särbehandling sägs att en arbetsgivares skyldighet att fortlöpande undersöka riskerna i verksamheten exempelvis kan fullgöras genom regelbundna medarbetarsamtal och arbetsplatsträffar,⁷⁹ vilket i skolans värld torde motsvaras av bland annat klassråd, elevrådsmöten och andra typer av sammankomster för elever och skolpersonal. Vidare måste goda relationer och kontakt mellan elever och skolpersonal, liksom en väl fungerande kommunikation mellan skolan

⁷⁵ Bengtsson 1999, s. 36

⁷⁶ Jfr Hellner, s. 125f

⁷⁷ Se Andersson, s. 276f

⁷⁸ Se AFS 1993:17, 4§, Lpo 94, s. 11

⁷⁹ Arbetarskyddsstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av AFS 1993:17, s. 6ff

och hemmen, vara viktigt för skolans möjligheter att bli varse en mobbningssituation, vilket också framhålls på många ställen i förarbetena. I detta avseende synes de utvecklingssamtal som, enligt 7 kap. 2§ 1 st. GrF, skall äga rum mellan lärare, elev och dennes vårdnadshavare minst en gång per termin, fylla en viktig funktion.

Även av HD:s och hovrättens formuleringar i domskälen kan mellan raderna utläsas att skolan har en viss undersökningsskyldighet vad gäller att upptäcka mobbning bland elever. Det viktigaste för att kunna fånga upp tecken på att sådan förekommer torde härvid vara att det finns en allmän vaksamhet samt en utbredd medvetenhet hos alla som verkar inom skolan om att sådan är ett vanligt och förekommande fenomen.

7.1.2 Upplysningsplikt för den mobbade?

Vissa vanligt förekommande förhållanden synes ofta kunna försvåra för skolan att upptäcka mobbning. Företagna studier rörande fysiskt våld i skolans värld har visat på det relativt självklara faktum att elevskador som uppstår till följd av avsiktliga handlingar från andra elever till övervägande del sker där skolpersonalens övervakning är svårast, såsom i korridorer och uppehållsrum.⁸⁰ Detsamma torde gälla för det psykiska och verbala våld som ofta kännetecknar mobbning. HD diskuterar även den, hos personer utsatta för mobbning, mycket vanliga reaktionen att tåga och inte berätta för omgivningen om sina problem, vilket hade varit fallet med Johanna Rosenqvist. Trots att hon uppvisat vissa tecken på vantrivsel hade hon varit mycket ovillig att tala om för de vuxna på skolan att hon var mobbad. Även då dessa direkt konfronterat henne med frågor om hur hon mådde hade hon svarat att allt var bra.

Då en nödvändig förutsättning för att skolan skall kunna vidta åtgärder i syfte att stoppa mobbningen av en elev är att det finns en medvetenhet om problemet är detta aspekter som avsevärt kan lägga hinder i vägen. HD konstaterar härvidlag att ”de personer som vill ingripa och hjälpa” ställs ”inför stora problem” då den som är drabbad av mobbning reagerar med att tåga.⁸¹ Av övriga formuleringar i domskälen kan vidare anas att Johanna Rosenqvists ovilja att informera skolpersonalen om de rådande förhållandena har betraktats som en slags förmildrande omständighet för skolan. Samtliga instanser ansåg i detta avseende att hon, före det att hennes mamma genom ett telefonsamtal till klassförestandaren uppmärksammat denne på hennes situation, *inte hade uppvisat sådana tydliga tecken på att hon var mobbad* att skolan borde ha förstått att så var fallet och därmed ingripit. Detta skulle kunna tolkas som att domstolarna, i fall där mobbningen inte är uppenbar, ansett att den mobbade individen själv bör ha ett visst ansvar för att upplysa skolpersonalen om sin situation. Om denne inte gjort tillräckligt för att informera skolan i detta avseende, och det inte i övrigt kunnat krävas att mobbningen bort upptäckas, synes det härvidlag, med utgångspunkt från HD:s formuleringar, mindre troligt att kommunen skulle bli ansvarig.

⁸⁰ Kartläggning av 1094 elevskador vid 79 skolor under läsåret 1996/97, Laflamme/Menckel, s. 32

⁸¹ HD dom, mål nr T 351-01, s. 7

7.2 Åtgärder i det enskilda fallet

Det rättsliga kravet på att aktivt motverka mobbning kan förväntas bli särskilt tydligt då förekomsten av sådan har kommit till skolans kännedom. HD synes också, vid culpabedömningen i NJA 2001 s. 755, i första hand ha tagit fasta på de åtgärder som skolan företagit direkt i förhållande till Johanna Rosenqvist då mobbningen av henne hade uppdragats. I förarbetena till skollagen talas i denna situation om en skyldighet för skolan att vidta *akuta* insatser.⁸² I AFS 1993:17 uttrycks detta i termer av att arbetsgivaren snarast skall vidta motverkande åtgärder om tecken på kränkande särbehandling visar sig, varvid det mer konkret föreskrivs att särskilda rutiner skall finnas för att snabbt ge hjälp och stöd åt den drabbade.⁸³ Ett lämpligt första steg sägs i de allmänna råden om föreskrifternas tillämpning vara att konfidentiellt samtala med den som utsätts för kränkande särbehandling. Att samla hela arbetsgruppen rekommenderas endast i frågor som rör arbetssituationen för gruppen stort.⁸⁴ För att komma till rätta med ett akut mobbningsproblem synes det även mycket viktigt att kommunikationen mellan olika personalkategorier på skolan fungerar. Brister i detta avseende var något som tingsrätten pekade på i sin dom.

7.2.1 Tillämpning av viss åtgärdsmodell?

Inom både den psykologiska och sociologiska litteraturen finns en rad exempel på olika modeller som anger med vilka åtgärder och i vilken tidsföljd man bör ingripa i en pågående mobbningsituation. Den mångskiftande karaktären av dessa utgör ett talande faktum på att åsikterna går isär om hur mobbning bäst angrips och stoppas. Med stor sannolikhet förefaller det därmed möjligt att påstå att det inte finns ett handlingsätt som genomgående är "rätt" i en mobbningsituation, vilket också verkar ha varit HD:s uppfattning. I domen uttalas härvidlag att man i culpahänseende inte kan uppställa något krav på att skolan har använt sig av en viss preciserad åtgärdsmodell eller tillämpat en bestämd teori eller handlingsmodell för att stoppa mobbningen av en elev.⁸⁵ Likaså framhålls att det är utan betydelse för culpabedömningen i vilken ordning de vidtagna åtgärderna satts in från skolans sida. Sammantaget ger detta uttryck för att HD ansett att skolorna bör ha en stor frihet att själva besluta om hur den föreliggande situationen skall tacklas. Av detta torde man kunna dra den sammanfattande slutsatsen att det viktigaste i skadeståndsrättsligt hänseende är *att* skolan har agerat mot den pågående mobbningen av en elev, snarare än *hur*. Vilka konkreta insatser som vidtagits synes därmed vara av sekundär betydelse. Då mobbning kan ta sig många olika uttryck och varje situation därför kan påstås vara unik i sitt slag, framstår detta som en rimlig princip, även om den inte ger någon direkt ledning för hur skolorna rent faktiskt bör agera.

⁸² Prop. 1997/98:6, s. 36

⁸³ AFS 1993:17, 5-6§§

⁸⁴ Arbetskärnans styrelsens allmänna råd om tillämpningen av AFS 1993:17, s. 9

⁸⁵ HD dom, mål nr T 351-01, s. 5

7.2.2 Åtgärdernas fokus

Det kan antas vara vanligt förekommande att en elev som är utsatt för mobbning också får problem med att tillgodogöra sig skolundervisningen på ett tillfredsställande sätt, exempelvis på grund av hög frånvaro. Vad beträffar insatser som företas i en enskild mobbningssituation ter det sig därför lämpligt att göra en åtskillnad mellan sådana vars centrala syfte är att få slut på själva mobbningen respektive sådana som primärt rör den enskilda elevens undervisningssituation. I det fall som HD hade att bedöma hade skolan, med anledning av att Johanna Rosenqvists i hög grad uteblivit från undervisningen, vidtagit ett antal åtgärder av sistnämnda slag. Bland annat hade hon, som inledningsvis framgått, erbjudits ett individuellt schema, individuell undervisning samt hemundervisning. En av tingsrättens grunder för beslutet att ålägga kommunen skadeståndsskyldighet var härvid att skolans åtgärder hade kommit att fokusera mer på att Johanna Rosenqvist skulle återvända till undervisningen än på att mobbningen av henne skulle förhindras.

HD förefaller dock inte ha ansett det behövligt med en dylik uppdelning, trots att åtgärder rörande skolundervisningen inte i första hand kan sägas ta sikte på att stoppa själva mobbningen. I stället synes HD ha bedömt skolans insatser utifrån ett helhetsperspektiv, vilket illustreras av att det i domskälen framhålls dels åtgärder som i första hand varit inriktade på att Johanna Rosenqvist klarade av sin skolgång, dels sådana som vidtagits för att stödja henne som mobbad. Detta kan anses tala för att HD ansett att samtliga åtgärder från skolans sida, som på något sätt föranletts av det faktum att hon varit utsatt för mobbning, oavsett fokus, som relevanta för culpabedömningen. Vilken betydelse de åtgärder som uteslutande fokuserat på Johanna Rosenqvists skolgång haft för den slutgiltiga bedömningen framgår dock inte.

Enligt min mening kan argument anföras för att insatser som uteslutande syftar till att en mobbad elev skall kunna tillgodogöra sig skolundervisningen snarare är att betrakta som ett utflöde av skolhuvudmannens åliggande enligt 3 kap. 13§ SL, det vill säga att tillse att alla skolpliktiga elever som är bosatta i kommunen fullgör sin skolgång, än som en del av skyldigheten att aktivt motverka mobbning. Därmed synes, åtminstone enligt min tolkning, mycket tala för att det i en enskild mobbningssituation inte är tillräckligt att skolan uteslutande vidtar åtgärder som fokuserar på en föreliggande skolvägranssituation. Däremot ter det sig rimligt att dylika insatser ytterligare bör stärka kommunens position vid culpabedömningen i det fall även andra åtgärder, fokuserade på själva mobbningsproblemet, vidtagits parallellt. Frågan huruvida en kommun skulle kunna bli skadeståndsskyldig enbart med anledning av att en mobbad elev, eller en elev som av andra orsaker vägrat att närvara vid den ordinarie skolundervisningen, inte erhållit föreskriven utbildning är dock intressant i och för sig.

7.2.3 Åtgärder rörande skolundervisningen

Då HD trots allt förefaller ha vägt in åtgärder vars fokus legat på fullgörandet av undervisningen blir det intressant att titta på vilka skyldigheter skolan har i förhållande till en elev som har svårt att tillgodogöra sig denna, oavsett om det är till följd av mobbning eller har andra orsaker. I den grundskoleförordningen återfinns härvidlag några viktiga stadganden.

I 3 kap. 3§ GrF föreskrivs att en så kallad elevvårdskonferens skall upprättas inom varje rektorsområde. Syftet med en sådan, som enligt paragrafen skall bestå av rektor, företrädare för elevvården, klassföreståndare samt annan berörd personal, är att diskutera dels hur elevvårdsarbetet i stort skall läggas upp, dels hur man skall handskas med enskilda elever med problem. Att en elev är utsatt för mobbning och kanske därför har bekymmer med skolundervisningen torde därmed utgöra ett exempel på en fråga som kan, och också bör, behandlas vid en eller flera elevvårdskonferenser. Då det rör sig om denna typ av enskilda elevärenden har det ansetts lämpligt att såväl den berörda eleven som dennes vårdnadshavare deltar i konferensen, för att det aktuella problemet skall bli ordentligt belyst.⁸⁶

Förhoppningsvis mynnar en diskussion vid en elevvårdskonferens ut i ett sådant individuellt åtgärdsprogram som, enligt 5 kap. 1§ 3 st. GrF, skall erbjudas elever som av någon anledning är i behov av särskilda stödåtgärder. Detta utgörs av en genomtänkt plan rörande särskilda åtgärder för en specifik elev, som de inblandade parterna kan följa tills dess att det aktuella problemet förhoppningsvis lösts. Det viktiga är att denna innehåller uppgifter om vem eller vilka som skall svara för vissa åtgärder samt att det upprättas och genomförs i samråd med elev och vårdnadshavare.⁸⁷ Från regeringshåll har i detta avseende särskilt betonats att det är skolan, och inte eleven eller dennes föräldrar, som har det yttersta ansvaret för att en dylik individuell plan upprättas.⁸⁸ Att så inte skett omedelbart då skolan fått kännedom om att kränkande behandling förekommer har vidare ofta föranlett kritik från Skolverkets sida i tillsynsärenden,⁸⁹ så även i Johanna Rosenqvists fall, där det påpekades att skolan inte hade redovisat ”någon övergripande, målinriktad planläggning i ett åtgärdsprogram för att komma till rätta med Johannas situation”.⁹⁰

7.2.4 Effekten av vidtagna åtgärder

En ytterligare fråga som besvaras NJA 2001 s. 755 är hur de faktiska åtgärder som en skola valt att sätta in för att stoppa mobbningen av en elev skall värderas, med utgångspunkt från vilket reellt resultat som uppnåtts med dessa. I det aktuella fallet vittnade Johanna Rosenqvist om att de åtgärder som hennes klassföreståndare hade vidtagit då han fått kännedom om att hon kände sig utfryst varit missriktade, på så vis att de inte fått någon positiv effekt för henne, utan snarare kommit att förstärka mobbningen. Vad denne hade gjort var att han, utan att i förväg tillfråga Johanna Rosenqvist, hade tagit upp hennes situation vid ett klassmöte, där han också namngivit henne. Därefter hade han behandlat problemet genom enskilda samtal med klassens pojkar respektive flickor var för sig. Tingsrätten såg i sin bedömning allvarligt på att dessa insatser från klassföreståndarens sida, enligt Johanna Rosenqvist, hade kommit att försvåra hennes situation ytterligare, vilket också angavs som skäl för ställningstagandet att kommunen varit försumlig. Även hovrätten riktade i detta avseende viss kritik mot att klassföreståndaren inte hade tagit upp mobbningsfrågan mera anonymt. Mot bakgrund av att denne vid den aktuella tidpunkten inte hade känt till vilka enskilda personer det var som hade trakasserat Johanna Rosenqvist ansåg dock hovrätten att dessa åtgärder trots allt hade varit adekvata, oaktat att de inte hade haft någon dokumenterad effekt på hennes situation. HD uttalade i denna fråga att det inte

⁸⁶ Sverne, s. 65f

⁸⁷ A.a, s. 65f

⁸⁸ Prop. 2001/02:14, s. 40

⁸⁹ Tersmeden/Werner, s. 26

⁹⁰ Skolverkets beslut i tillsynsärende, dnr 30/94 reg 6

kan ”ställas något reservationslöst krav på att åtgärderna varit framgångsrika” för att culpakravet skall vara uppfyllt.⁹¹ De två högsta instanserna förefaller därmed sammantaget ha ansett att det är vad man skulle kunna benämna den objektiva adekvansen och lämpligheten av de av skolan vidtagna åtgärderna som är av störst betydelse för culpabedömningen. Att dessa inte haft avsedd effekt synes härvid inte nödvändigtvis innebära att de också varit inadekvata.

7.2.5 Tidsaspekter

I motiven till skollagen poängteras särskilt att en avvaktande attityd från skolpersonalens sida, trots misstankar om att mobbning förekommer, kan förvärpa situationen och innebära en mycket svår situation för mobbningsoffret.⁹² Detta kan särskilt sägas betona skolans skyldighet att omedelbart ingripa vid minsta tecken som tyder på att allt inte står rätt till med en elev. Mot bakgrund av Johanna Rosenqvists framhållande att skolpersonalen ingripit för sent, det vill säga då mobbningen redan hunnit pågå under en längre tid, är denna tidsaspekt också en omständighet som, på ett eller annat sätt, verkar ha ingått som ett moment i samtliga instansers culpabedömning.

För att kommunen skall kunna bli skadeståndsskyldig verkar HD och hovrätten för det första ha menat att det utgör en förutsättning att skolan, och därmed också skolhuvudmannen, har känt till att det föreligger en mobbningssituation. Det avgörande för bedömningen av kommunens ansvar i det aktuella fallet var, enligt hovrätten, om denna, ”när den fick kännedom om att Johanna Rosenqvist var mobbad, gjorde vad som rimligen kunde begäras av den i syfte att försöka hindra fortsatt mobbning”.⁹³ Även HD synes ha varit av denna uppfattning, då det i domskälen anmärks att i första hand händelseförloppet efter den tidpunkt då skolan fått direkt vetskap om att Johanna Rosenqvist mådde dåligt och upplevde sig vara utsatt för mobbning tillmättes betydelse vid culpabedömningen.⁹⁴ Detta lämnar emellertid i viss mån frågan öppen om uppenbart bristfälliga rutiner för att upptäcka mobbning, alternativt en tydlig underlåtenhet från skolans sida att följa existerande sådana, i sig skulle kunna konstituera skadeståndsansvar för kommunen. Med utgångspunkt från vad som tidigare framgått rörande den mobbade elevens eget eventuella ansvar för att upplysa skolan om sin situation, talar dock mycket för att så inte skulle vara fallet.

I tingsrättens motivering till varför fel eller försummelse skulle läggas kommunen till last anfördes bland annat det förhållande att mobbningen, även *efter* det att skolan hade uppmärksammat på att Johanna Rosenqvist kände sig mobbad, kunde fortgå under lång tid utan att man lyckades att stoppa den. I detta avseende var hovrätten uttryckligen av en annan uppfattning och framhöll i sin motivering att Johanna Rosenqvists klassföreståndare, genom att ta upp problemet i klassen, hade agerat ”tämligen omedelbart” liksom att skolledningen ”omedelbart” hade kallat in mobbarna för samtal efter det att den fått vetskap om att hon kände sig utsatt.⁹⁵ HD förefaller ha varit av samma mening, då det i domskälen lyfts fram att ett enskilt samtal med mobbarna hade skett ”genast” då det framkommit att dessa retat Johanna Rosenqvist.⁹⁶

⁹¹ HD dom, mål nr T 351-01, s. 5

⁹² Prop. 1992/93:220, s. 86

⁹³ Hovrättens för Västra Sverige dom, mål nr T 5729-99, s. 21

⁹⁴ HD dom, mål nr T 351-01, s. 6

⁹⁵ Hovrättens för Västra Sverige dom, mål nr T 5729-99, s. 24ff

⁹⁶ HD dom, mål nr T 351-01, s. 6

De högre instanserna synes därmed, till skillnad från tingsrätten, ha fäst avseende vid inom vilken tid åtgärder av *något* slag faktiskt vidtagits för att stoppa mobbningen, snarare än vid hur lång tid som förflutit innan skolan satt in åtgärder som fått en positiv effekt för den utsatta eleven. Det förhållande att mobbningen kunnat fortgå under en längre tid har således inte ansetts motivera skadeståndsansvar för kommunen, så länge som skolan inte förhållit sig passiv till att försöka komma till rätta med problemet. Med utgångspunkt från detta förefaller det, i tidshänseende, möjligt att tala om en initial frist, med början från den tidpunkt då skolan blir varse mobbningen av en elev, inom vilken denna på något sätt måste börja agera för att inte culpabedomningen skall påverkas i för kommunen negativ riktning.

7.3 Uppföljande åtgärder

Det önskvärda förloppet då en mobbningssituation uppdragats är självfallet att skolan, genom effektiva åtgärder, kan få denna att helt upphöra så snabbt som möjligt. Risker finns dock att ingripanden från skolans sida trots allt inte leder fram till någon förbättring för den utsatta eleven. En annan tänkbar följd är att en för omgivningen synlig mobbning, efter det att insatser satts in, i stället byter skepnad och övergår i en mer osynlig form av trakasserier. För att undvika dylika situationer framgår det på flera ställen i den formella regleringen att skolan, innan man utgår ifrån att mobbningen har upphört, har en skyldighet att noggrant följa upp vidtagna åtgärder.⁹⁷ Bland annat skall ett individuellt åtgärdsprogram som upprättats för en enskild elev avslutas med en utvärdering, vid vilken ställning skall tas till om åtgärderna lett till önskat resultat eller om en ny åtgärdsplan bör göras upp.⁹⁸ Av både HD:s och hovrättens domar kan vidare mellan raderna utläsas att både lärare och skolledning har vad man skulle kunna benämna en fortsatt undersökningsplikt då de en gång fått kännedom om att mobbning av en enskild elev förekommer. Denna skyldighet kan sägas innebära att alla i skolpersonalen, trots att till synes framgångsrika åtgärder vidtagits beträffande dennes situation, även fortsättningsvis skall vara särskilt vaksamma på just den aktuella eleven.

Som tidigare framgått är det emellertid mycket vanligt att en elev som är utsatt för mobbning inte vill eller vågar berätta om sin situation, vilket brukar vara ett genomgående drag under hela den tid då mobbningen pågår. I det aktuella fallet hade Johanna Rosenqvist, även efter det att mobbningen av henne hade kommit till skolans kännedom och nämnda åtgärder vidtagits, varit mycket ovillig att berätta om sina problem för skolpersonalen. Alla som hade med henne att göra märkte att hon inte trivdes i skolan, men även vid upprepade frågor om orsaken till att hon ofta inte kom dit hade hon, trots den faktiska motsatsen, svarat att allt var bra. På grund av dessa omständigheter hade skolan svårigheter att få en bild av mobbningssituationen. Hovrätten uttrycker detta som att ”det inte stod klart för” klassföreståndaren ”att mobbningen fortsatte och således inte heller vem det var som mobbade”.⁹⁹

HD lyfter i domskälen fram att kuratorn på skolan, som haft ett mycket stort antal möten med Johanna Rosenqvist efter det att man fått reda på att hon känt sig mobbad, ”ansträngde sig för att få reda på vad som plågade henne” men trots detta ”inte fick något egentligt svar” samt att skolpersonalen ”även på andra sätt” försökte ”att komma underfund med vad det var som gjorde att Johanna inte trivdes i skolan, dock utan framgång”. Vidare betonas

⁹⁷ Se bl.a. AFS 1993:17, 5§

⁹⁸ Sverne, s. 67

⁹⁹ Hovrättens för Västra Sverige dom, mål nr T 5729-99, s. 25

att inte heller Johanna Rosenqvists mor bidrog med någon ytterligare information i detta avseende. Mot bakgrund av detta ansåg HD sammantaget att skolpersonalen hade gjort ”allvarliga försök att få reda på vad som pågick”¹⁰⁰ och därför inte kunde lastas.

Slutsatsen man kan dra av detta är att skolans fortsatta undersökningsplikt inte har ansetts oinskränkt. I förlängningen synes detta också kunna tolkas som att HD varit av åsikten att den utsatta eleven själv, även efter det att mobbningen uppdagats, har ett visst fortsatt ansvar att hålla skolpersonalen informerad om händelseförloppet. Rimligen borde dock detta vara avsevärt mer begränsat än då mobbningsituationen ännu inte uppdagats initialt. Trots att man knappast torde kunna tala om medvållande i egentlig mening, det vill säga att den skadelidande själv bidragit till sin skada, är det, enligt mitt förmenande, diskutabelt om man över huvud taget bör lägga ett informationsansvar på den mobbade när skolan en gång fått kännedom om mobbningen. Att, med hänvisning till att eleven i fråga inte öppet berättat att mobbningen fortgått, anse att skolan fullgjort sin fortsatta undersökningsplikt, *trots* att det funnits en medvetenhet om att något inte stått rätt till, synes härvidlag inte förenligt med de höga krav på att motverka mobbning som lagstiftaren ställer på skolpersonalen.

7.4 Underlåtna åtgärder

Huvudregeln utanför kontraktsförhållanden är att det krävs en aktiv handling för att skadeståndsansvar skall kunna aktualiseras. Situationer där det finns en handlingsplikt av något slag faller dock utanför denna.¹⁰¹ Skolpersonalens rättsliga skyldighet att ingripa då en elev mobbas får, mot bakgrund av detta, till följd att en kommun ansvarar dels för åtgärder som en skola har vidtagit, dels för sådana som denna borde ha vidtagit för att komma till rätta med ett mobbningsproblem.¹⁰² Culpabedömningens uppgift blir således att bedöma om de insatser som faktiskt företagits kan anses ha varit felaktiga eller om skolan vid någon tidpunkt har gjort sig skyldig till fel eller försummelse genom att underlåta att ingripa trots att detta hade varit befogat.

Det faktum att HD i domskälen räknar upp en rad åtgärder av olika slag som den aktuella skolan vidtagit gör att aktivitetskravet, det vill säga att *något* de facto görs för att försöka stoppa mobbningen av en elev, framstår som den röda tråden i culpabedömningen. Vid en omvänd tolkning ter det sig därför naturligt att anta att HD skulle se allvarligt på om en skola underlåtit att leva upp till detta. Det förhållande att denna under viss tid låtit bli att över huvud taget ingripa då mobbning av en elev uppdagats, alternativt borde ha vidtagit ytterligare förhindrande åtgärder, torde därmed påverka culpabedömningen i, för kommunen, negativ riktning. I förstnämnda fall, det vill säga då inga som helst åtgärder vidtagits för att komma till rätta med mobbningen, talar, enligt min mening, mycket för att skolan inte skall anses ha levt upp till skollagens krav på att aktivt motverka mobbning. De i bedömningshänseende svårare fallen synes i stället vara de där åtgärder mot mobbningen faktiskt har vidtagits men kanske inte haft önskad effekt, varvid den väsentliga frågan blir om det, med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet, varit rimligt att kräva att skolan skulle ha vidtagit antingen ett större antal eller ett annat slag av åtgärder.

¹⁰⁰ HD dom, mål nr T 351-01, s. 7

¹⁰¹ Hellner, s. 105f

¹⁰² Se HD dom, mål nr T 351-01, s. 4f

7.5 Allmänt och förebyggande mobbningsarbete

En stor del av de normer som återfinns i både styrdokumentet på skolområdet och i arbetsmiljöreregleringen inrymmer en skyldighet för skolorna att vidta förebyggande insatser mot mobbning. I förarbetena till skollagen framgår tydligt att detta utgör en del av skollagens och läroplanens krav på ett aktivt motverkande av mobbning.¹⁰³ Det förebyggande perspektivet kan likaså sägas utgöra kärnan i kommunernas arbetsmiljörättsliga skyldigheter. Förebyggande mobbningsåtgärder förefaller sammantaget kunna vara av mångskiftande slag. Det som de kan sägas ha gemensamt är att de tar sikte på mobbning utifrån ett preventivt helhetsperspektiv, varvid de har en mer generell prägel än sådana som vidtas i ett enskilt fall. Mot bakgrund av detta synes det lämpligt att, såsom hovrätten gjort i sina domskäl, också benämna dem som allmänna. De insatser som lyftes fram i detta avseende var bland annat att skolan hade infört ett system med kamratstödjare, vilka under skoltid skulle finnas till hands för utsatta elever, att mobbningsfrågor hade belysts genom allmänna diskussioner i klasserna samt att stödgrupper upprättats för elever som mått dåligt. I de fall där mobbning kunde misstänkas hade vidare samtal erbjudits mellan inblandade elever, föräldrar och skolans stödgrupp mot mobbning.¹⁰⁴ Även HD nämner i domskälen att kommunen hade vidtagit ”en rad åtgärder i syfte att allmänt förebygga och förhindra mobbning”.¹⁰⁵

7.5.1 Handlingsplan mot mobbning

Att rektor, i enlighet med Lpo 94:s krav, utformar en handlingsplan mot mobbning torde i första hand vara att betrakta som en förebyggande åtgärd, då den centrala avsikten med en sådan synes vara att i förväg dra upp riktlinjerna för skolans handhavande av mobbningsfrågor. Enligt motivuttalanden på skolområdet bör av en skolas handlingsplan, vars huvudsyfte är att fungera som ett reellt stöd för skolans personal i arbetet mot kränkande behandling, framgå dels vem som har ansvaret för att upptäcka och utreda mobbning och annan kränkande behandling, dels tydliga anvisningar för hur skolpersonalen skall agera när de blir varse att sådan förekommer. Utöver detta skall denna även innehålla en strategi för hur och när uppföljning och utvärdering av vidtagna åtgärder skall genomföras samt rutiner för hur kommunikationen mellan rektor, skolpersonal, elever och föräldrar skall skötas i dessa ärenden.¹⁰⁶

Enligt Skolverkets undersökningar är innehållet i olika skolors handlingsprogram mot kränkande behandling av mycket varierande kvalitet.¹⁰⁷ En vanlig punkt för kritik i enskilda tillsynsärenden är också att existerande planer av detta slag inte har ansetts uppfylla författningarnas krav. Vid en genomgång av de tillsynsbeslut rörande mobbning som Skolverket avgivit under våren 2002 kan härvidlag konstateras att anmärkningarna i dylika fall ofta bestått i att skolornas handlingsprogram inte varit fullständiga eller uppdaterade, alternativt att innehållet i praktiken inte följts då skolan blivit varse att en elev mobbas.¹⁰⁸

¹⁰³ Prop. 1997/98:6, s. 36

¹⁰⁴ Hovrättens för Västra Sverige dom, mål nr T 5729-99, s. 17

¹⁰⁵ HD dom, mål nr T 351-01, s. 7

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:68, s. 68

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:6, s. 64

¹⁰⁸ Skolverkets tillsynsbeslut rörande mobbning avgivna januari-april 2002

Rektors skyldighet att se till att det finns ett handlingsprogram mot mobbning på skolan kan sägas utgöra en av få handlingsföreskrifter av mer konkret karaktär, såtillvida att det är möjligt att kontrollera huruvida ett sådant de facto har upprättats eller inte. I det fall HD hade att ta ställning till fanns vid den aktuella tiden en handlingsplan mot mobbning på högstadieskolan där Johanna Rosenqvist gick, trots att den nuvarande skyldigheten för rektor att upprätta en sådan ännu inte fanns inskriven i den dåvarande Lpo 80. Denna omständighet förefaller HD ha beaktat till kommunens fördel vid culpabedömningen, även om det inte av domen framgår om man närmare gått in på huruvida handlingsplanen i realiteten tillämpats vid skolans hantering av Johanna Rosenqvists situation. Då skyldigheten för skolorna att ha och följa en sådan numera finns inskriven i Lpo 94 är det emellertid möjligt att existensen och efterlevnaden av ett handlingsprogram mot mobbning skulle tillmätas större skadeståndsrättslig relevans i dagsläget.

7.5.2 Förebyggande arbetsmiljöarbete

Orsaker till mobbning på arbetsplatser kan ofta härledas till arbetsrelaterade faktorer såsom till exempel otillfredsställande arbetsorganisation, stress, omstruktureringar och bristfällig kommunikation,¹⁰⁹ vilket även synes kunna överföras till skolans värld. Kommunernas arbetsmiljörättsliga skyldigheter tar härvid till stor del sikte på att se till att det på skolorna finns rutiner för att förebygga uppkomsten av mobbning till följd av dylika destruktiva förhållanden i verksamheten.

I Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om åtgärder mot kränkande särbehandling, som i enlighet med vad som sagts ovan blir centrala vid sådant förebyggande arbetsmiljöarbete som specifikt rör mobbning och annan kränkande behandling,¹¹⁰ uttrycks inledningsvis att ett viktigt led i det förebyggande arbetsmiljöarbetet är att skapa beredskap för, samt åtgärda, psykologiska och sociala arbetsmiljöaspekter i samma mån som frågor av fysisk och teknisk art. Härvid föreskrivs att arbetsgivaren skall klargöra att mobbning ej kan accepteras i verksamheten samt att rutiner måste finnas för att upptäcka signaler som kan ge grund för kränkande särbehandling och åtgärda dessa på ett tidigt stadium. Detta synes till stor del överlappa skyldigheten för skolorna enligt Lpo 94 att ha och följa ett handlingsprogram mot mobbning. I de allmänna råden om tillämpningen av de aktuella föreskrifterna anges ett antal exempel på allmänna arbetsmiljöåtgärder för att förebygga kränkande behandling i verksamheten. Inledningsvis sägs att en tydlig arbetsmiljöpolicy bör upprättas, i vilken samarbetsnormer skall klargöras och konkretiseras. Förutom detta betonas vikten av att personalledande chefer och arbetsledande personal har tillfredsställande insikt och kunskaper i frågor som rör samspel och konfliktrisker i grupper, vilket de bland annat sägs kunna erhålla genom utbildning och handledning från arbetsgivarens sida. I skolans värld torde dessa personalkategorier vara att likställa med rektorer och lärare. Vidare nämns att alla på den aktuella arbetsplatsen kan ges information om och delaktighet i de förebyggande åtgärder som överenskommits mot kränkande särbehandling.¹¹¹ Detta förefaller kunna motsvaras av att eleverna får vara med och både påverka och tillämpa skolans handlingsprogram mot mobbning.

Trots den preciserande funktion som föreskrifterna om kränkande särbehandling har i förhållande till den mer allmänna arbetsmiljöskyldigheten att förebygga ohälsa kan

¹⁰⁹ von Schéele, s. 28f

¹¹⁰ Se Arbetarskyddsstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av AFS 1993:17, s. 6

¹¹¹ Arbetarskyddsstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av AFS 1993:17, s. 6ff

konstateras att det med utgångspunkt från dessa inte är möjligt att, annat än i vida ordalag, uttyda några konkreta handlingsregler för kommunernas förebyggande mobbningsarbete. Detta innebär, i likhet med vad som är fallet med normerna på skolområdet, att ett stort utrymme lämnas till varje enskild skolledare att själv bestämma hur de arbetsmiljörättsliga kraven på planering och utformning av rutiner beträffande mobbning konkret skall se ut.

7.5.3 Stärkande av skolans värdegrund

I förarbetena till nuvarande 1 kap. 2§ 3 st. p. 2 SL sägs att alla former av våld och mobbning utgör ett brott mot skolans värdegrund¹¹² och att det därför ligger i skolans uppdrag att aktivt motarbeta dylika företeelser och tillhörande värderingar.¹¹³ Härvid talas om att mobbning, vid sidan av förebyggande och akuta åtgärder, också måste angripas genom insatser som syftar till att stärka hela skolans värdegrund.¹¹⁴ Skolverket har i detta avseende särskilt poängterat att ett arbete inriktat på att stärka värdegrunden och goda sociala relationer i skolan också innebär ett arbete mot mobbning.¹¹⁵ I domskälens inledning citerar HD lydelsen i 1 kap. 2§ 3 st. SL, det vill säga att ”skolans verksamhet skall utformas i enlighet med grundläggande demokratiska värderingar”, vilket till synes utgör en bekräftelse på att man velat poängtera värdegrundens betydelse. Därmed torde även arbete och insatser som, utifrån ett helhetsperspektiv, syftar till att stärka denna kunna betraktas som en viktig del av skyldigheten att aktivt motverka mobbning.

Skolverket har givit ut ett antal rapporter om skolans värdegrund, vilkas syfte har varit att fungera som redskap och stöd för skolorna i arbetet med de demokratiska värdena. I dessa sägs bland annat att arbetet med värdegrunden inte är något som skall vara isolerat från det övriga, vardagliga, skolarbetet utan att detta bör pågå både i och utanför undervisningssituationen. Som grundförutsättningar för arbetet med de demokratiska värdena anges att skolan lyckas skapa utrymme för samtal, möten och goda sociala relationer, varvid det särskilt poängteras att de vuxna på skolan måste se och ta ansvar för hur relationer och möten fungerar även i den informella lärmiljön, såsom på raster och i korridorer. Skolverket har även i samband med genomförda projekt kring mobbning framfört en del slutsatser om hur utformningen av skolornas allmänna arbete i mobbnings- och värdegrundsfrågor lämpligen bör utformas. Framför allt har det härvid framhållits som viktigt att detta utgår från de lokala förutsättningarna, att de vuxna på skolan blir synliga och sätter tydliga gränser samt att eleverna själva involveras.¹¹⁶

Sammantaget är värdegrunden ett abstrakt begrepp som ter sig svårt att omvandla till entydiga handlingsnormer för berörda parter. Detta gör det, trots utförliga motivuttalanden och andra tolkningar, till synes omöjligt att formulera arbetet med denna i termer av reella culpakriterier. Inte heller HD ger i NJA 2001 s. 755 några närmare anvisningar om *hur* skolan i praktiken skall utforma sin verksamhet i enlighet med grundläggande demokratiska värderingar. Sannolikt är detta i stället sådana värden som bör genomsyra och löpa som en bakomliggande röd tråd genom hela culpabedömningen.

¹¹² Prop. 1997/98:6, s. 36

¹¹³ Ds 1997:57 s. 7f

¹¹⁴ Prop. 1997/98:6, s. 36

¹¹⁵ www.skolverket.se/publicerat/debatt/mobbning.shtml

¹¹⁶ Skolverket, ”Med demokrati som uppdrag”, s. 7ff, ”Kränk mig inte”, s. 3

7.5.4 Culpabetydelsen av allmänna och förebyggande åtgärder

För att skadeståndsskyldighet skall kunna aktualiseras för en kommun måste det, i enlighet med grundläggande skadeståndsrättsliga principer, föreligga adekvat kausalitet mellan en skolas felaktiga handlande och den skada som uppkommit hos en enskild elev. Härvid synes det knappast möjligt att påvisa att en underlåtenhet från skolans sida att vidta åtgärder av allmänt och förebyggande slag har utgjort orsaken till att en specifik mobbningssituation har uppstått, då denna typ av insatser primärt syftar till att motverka problemet med mobbning utifrån ett vidare och mer generellt skolperspektiv. Det faktum att HD, i likhet med hovrätten, i sina domskäl uttryckligen belyser att också allmänna och förebyggande åtgärder hade företagits mot mobbning på skolan talar emellertid för att dessa också vägts in i culpabedömningen i det enskilda fallet. Även om det inte framgår vilken konkret betydelse skolans insatser i detta avseende haft för utgången i målet kan man härvid tänka sig att de har beaktats till kommunens fördel. Det ter sig dock, enligt min mening, mycket förvånande om dylika åtgärder, vid culpabedömningen i ett individuellt fall, skulle tillmätas lika stor vikt som sådana insatser som skolan de facto företagit direkt i förhållande till den utsatta eleven. Mer rimligt bör vara att betrakta brister i skolans förebyggande arbete som en allmän form av oaktsamhet snarare än som en faktor som talar för att fel eller försummelse föreligger i det enskilda fallet. Oaktat detta synes det emellertid rimligt att åtgärder av allmänt respektive förebyggande slag, även om de inte bör tillmätas avgörande betydelse, rent generellt bör ställa kommunen i en bättre dager vid culpabedömningen.

8 KOMMUNENS ROLL

8.1 Ansvarsfördelningen

De flesta av skoldokumentens regler riktar sig primärt till lärare och skolledare, vilka därmed är de som är närmast ansvariga för att mobbningsfrågor hanteras i enlighet med de uppställda normerna. Detta kan beskrivas som att det på individnivå råder en generell handlingsplikt för all skolans personal att ingripa i en mobbningssituation. På skolnivå, där rektor enligt 2 kap. 2§ SL innehar ledningsansvaret, kan man vidare tala om en på vissa punkter skärpt sådan. Vid eventuella brister i skolornas arbete är det dock ytterst kommunens uppgift att få till stånd en rättelse.¹¹⁷ Detsamma gäller beträffande dessas eventuella icke-uppfyllande av de arbetsmiljörättsliga reglerna. Kommunen har således, både i egenskap av skolhuvudman och arbetsgivare, ett övergripande ansvar på sig att se till att mobbning och ohälsa till följd därav motarbetas på de egna skolorna.

8.2 Styrmedel och tillsynsinstrument

För att undgå skadeståndsansvar vid en rättslig prövning är det, mot bakgrund av ovanstående, en viktig uppgift för kommunerna att kontrollera att de egna skolornas mobbningsarbete fungerar i enlighet med de existerande normerna, det vill säga att

¹¹⁷ Se prop. 1990/91:18, s. 21f

handlingsplikten efterlevs, både på individ- och skolnivå. En aktiv tillsyn i förebyggande syfte blir därmed central för att kunna upptäcka eventuella brister i detta avseende.¹¹⁸

Som framgått anger inte läroplanen hur skolorna skall gå tillväga för att förverkliga de där uppställda målen. Hur detta skall ske är i stället upp till varje kommun att bestämma. I samband med den år 1991 genomförda reformen rörande skolväsendets styrning infördes därför en bestämmelse i 2 kap. 8§ 1 st. SL om att det i alla kommuner skall finnas en av fullmäktige antagen skolplan som skall ”visa hur kommunens skolväsende skall gestaltas och utvecklas”. Denna syftar bland annat till att fungera som planeringsunderlag för verksamheten¹¹⁹ och som ett stöd för det lokala arbetsmiljöarbetet på de enskilda skolenheterna.¹²⁰ I skolplanen skall, som ett obligatoriskt moment, anges vilka åtgärder som kommunen avser att vidta för att uppnå de nationella målen för skolan, vilket innefattar konkreta ställningstaganden i enskilda frågor.¹²¹ I samband med genomförda uppdrag kring skolans värdegrund har vidare särskilt understrukits att de grundläggande värderingar som skall genomsyra hela skolväsendet måste konkretiseras i skolplanen.¹²² Mot bakgrund av detta synes riktlinjer för skolornas arbete mot mobbning utgöra ett konkret exempel på vad som kan, och också rimligen bör, ingå i skolplanen. Då skolplanen utgör ett instrument genom vilket en kommun har möjlighet att påverka enskilda skolors hantering av mobbningsfrågor kan en noggrann utformning av denna tänkas vara av väsentlig betydelse.

Enligt Skolverket kan kommunernas tillsyn att de enskilda skolorna följer styrdokumentens målsättningar exempelvis bestå av enkätundersökningar bland elever och målsmän, regelbundna besök i skolorna samt granskningar av dessas lokala arbetsplaner, protokoll från elevvårdskonferenser och skolkonferenser.¹²³ I övrigt förefaller det vara väsentligt för kommunen att ha uppsikt över att varje skola har ett väl fungerande handlingsprogram för att motverka alla former av trakasserier och mobbning, trots att huvudansvaret för existensen av ett sådant åvilar rektor. Det torde vidare vara av central vikt för skolhuvudmannen att se till att all skolpersonal inom kommunen har kännedom om relevanta föreskrifter i lagstiftningen och läroplanen samt att en väl fungerande rapportering finns mellan olika aktörer inom skolan.

9 CULPAANSVARETS OMFATTNING - DISKUSSION

9.1 Allmänna utgångspunkter

Det förhållande att en skolas misslyckade insatser att stoppa mobbning av en elev, enligt HD, inte per automatik skall medföra skadeståndsansvar lämnar i viss mån frågan öppen om hur sträng culpabedömningen bör vara. Även om de formella skyldigheterna att motverka mobbning, liksom vissa centrala utgångspunkter i NJA 2001 s. 755, ger vägledning för tolkningen av kravet att skolan skall ha gjort vad som rimligen kan begäras är det

¹¹⁸ Se Skolverkets allmänna råd 1998:1, s. 14

¹¹⁹ Tersmeden/Werner, s. 51f

¹²⁰ Aldenberg/Laflamme m.fl., s. 20

¹²¹ Tersmeden/Werner, s. 51f

¹²² Ds 1997:57, s. 21

¹²³ Skolverkets allmänna råd 1998:1, s. 1ff, Skolverket, ”Ansvaret för skolan”, s. 51f

knappast möjligt att, med utgångspunkt från dessa källor, definiera culpanormens närmare innebörd.

Som framgått förefaller HD i sin culpabedömning ha fäst störst vikt vid de åtgärder som skolan vidtagit direkt i förhållande till Johanna Rosenqvist, både avseende hennes undervisning och utsatta situation i övrigt. Genom att framhålla den arbetsmiljörättsliga skyldigheten att förebygga ohälsa hos eleverna synes man vidare, ur ett arbetsmiljörättsligt perspektiv, velat understryka den preventiva aspekten i skolans mobbningsarbete. Sammantaget förefaller HD därmed ha varit av uppfattningen att culpabedömningen, utifrån ett helhetsperspektiv applicerat på den aktuella situationen, bör innefatta en sammanvägning av alla de förhållanden som behandlats ovan. Håkan Andersson uttrycker, i en artikel om mobbning som skadeståndsproblem, detta som att ”en fullständig inventering av åtgärder och möjligheter” ingår som ett viktigt led i culpabedömningen.¹²⁴ Enbart det faktum att en skola till exempel inte haft och/eller tillämpat ett väl utarbetat åtgärdsprogram mot kränkande behandling, alternativt väntat för länge med att ingripa i en upptäckt mobbningssituation, synes därmed inte per automatik medföra skadeståndsskyldighet för kommunen, även om detta rimligen är omständigheter som ligger densamma till last vid skadeståndsbedömningen.

Sannolikheten för att fel eller försummelse bedöms föreligga kan också antas öka ju fler brister som framkommit i olika avseenden. Med anledning av att en rad insatser från skolans sida, både av individuell och allmän karaktär, räknas upp i HD:s domskäl ter det sig också rimligt att antalet åtgärder som skolan vidtagit med anledning av den föreliggande mobbningssituationen har vägts in i culpabedömningen, enligt principen ”ju fler desto bättre”. Detta kan också sägas framgå av HD:s uttalanden rörande det kritiska tillsynsytrande som Skolverket i det aktuella fallet avgivit till Grums kommun, i vilket bland annat hade pekats på att för få åtgärder hade vidtagits för att stoppa mobbningen av Johanna Rosenqvist. Mot bakgrund av det material som HD fått ta del av ansågs dock inte Skolverkets beslutsunderlag i ärendet ha varit fullständigt. Därmed konstaterar HD i domskälen att det i praktiken ”varit fråga om *betydligt fler* åtgärder” från skolans sida än vad Skolverket känt till och således grundat sitt beslut på.¹²⁵ Den slutsats man kan dra av detta är att det, i fall då en skola inte vidtagit några, alternativt mycket få, åtgärder med anledning av att en elev mobbas, finns mycket som talar för att kommunen ifråga bör kunna åläggas skadeståndsansvar till följd av fel eller försummelse.

Med utgångspunkt från 3 kap. 2§ SkL blir, som redan framgått, det avgörande för culpabedömningen vilka krav som allmänheten rimligen bör kunna ställa på den aktuella verksamheten. Med anledning av detta är det, vid culpabedömningen av de allmänna subjekten, nödvändigt att försöka precisera vad som kännetecknar den speciella situationen och diskutera vilka avvikelser som kan vara motiverade,¹²⁶ varvid man bland annat bör se till vilken typ av myndighetsutövning det varit fråga om.¹²⁷ Utöver att de allmänna normer som skolan har att följa blir av betydelse då ställning skall tas till vilka krav som allmänheten rimligen kunnat ställa, sägs vidare i motiven att verksamhetens art och ändamål måste beaktas.¹²⁸

¹²⁴ Andersson, ”Mobbning som skadeståndsproblem”, s. 3

¹²⁵ HD dom, mål nr T 351-01, s. 5

¹²⁶ Bengtsson 1976, s. 25

¹²⁷ A.a, s. 223

¹²⁸ Prop.1989/90:42, s. 14

Vid bedömningen av de offentliga subjektens skadeståndsansvar kan, trots vissa skillnader i förhållande till den allmänna vållandebedömningen, culparegelns typiska syfte sägas vara att fungera som en avvägningsnorm mellan hänsyn och mothänsyn.¹²⁹ I här aktuellt hänseende innebär detta att kommunens och skolans faktiska agerande skall vägas mot alla tänkbara åtgärder samt mot rimligheten av dessa. Detta inkluderar även frågan om man hade kunnat kräva att ett annat, alternativt, handlande borde ha utförts.¹³⁰ Det blir vidare centralt med en intresseavvägning mellan skadelidande och skadevållare, där samtliga förhållanden på båda sidor skall beaktas. I sistnämnda avseende synes det huvudsakligen bli fråga om att väga elevens intresse av en trygg skolsituation mot skolans konkreta möjligheter att förhindra att denne mobbas. Vid en diskussion kring hur strängt kommunernas ansvar för mobbning bör vara torde det även vara av vikt att titta på vissa av skadeståndets allmänna funktioner.

9.2 Förmildrande omständigheter för kommunen?

HD:s fastslående att skolan skall ha gjort allt vad som rimligen kan begäras tyder på att kravet på ett aktivt motverkande av mobbning bör kunna ställas förhållandevis högt. Att det emellertid, trots detta, inte rör sig om ett strikt ansvar för kommunerna talar för att culpabedömningen, parallellt med beaktandet av den skadelidandes intressen, även bör ge utrymme för eventuella förmildrande omständigheter som kan finnas på kommunens sida, såsom exempelvis otillräckliga resurser och stor arbetsbörda. Tidigare täcktes sådana förhållanden automatiskt in under den så kallade standardregeln, placerad i 3 kap. 3§ SkL, vilken i vissa situationer kunde frita det allmänna från skadeståndsansvar, trots att fel eller försummelse förekommit hos någon inom en myndighet.¹³¹ Med utgångspunkt från denna förelåg ersättningsskyldighet för det allmänna endast om de krav hade blivit åsidosatta som, med hänsyn till verksamhetens art och ändamål, skäligen kunde ställas på dess utövning”.¹³² Detta innebar i praktiken att en extra vållandebedömning skulle företas, vid sidan av prövningen enligt 3 kap. 2§ SkL.¹³³ Efter standardregelns upphävande år 1989 har framhållits att hänsyn till dylika förmildrande förhållanden i stället får tas inom ramen för sistnämnda bedömning. I propositionen som föregick denna utvidgning av det allmännas ansvar sades i detta avseende att det även fortsättningsvis vore orimligt om varje liten försummelse kunde ådra samhället skadeståndsansvar.¹³⁴

9.3 Skolverksamhetens art och ändamål

9.3.1 Skolans centrala uppgifter

Regeringen uttalade nyligen att en av skolans huvuduppgifter är att förse eleverna med kunskaper ”med vars hjälp barnen och ungdomarna kan skapa sig gynnsamma förutsättningar för deltagande i arbetslivet, samhällslivet samt för vidare studier”.¹³⁵ Under vårt sekel har det även varit tydligt att intresset av att fostra barnen till självständiga

¹²⁹ Andersson, s. 265

¹³⁰ Se Andersson, ”Mobbning som skadeståndsproblem”, s. 2

¹³¹ SOU 1993:55, s. 66f

¹³² Prop. 1989/90:42, s. 1

¹³³ Ds 1989:12, s. 36

¹³⁴ SOU 1993:55, s. 151

¹³⁵ Prop. 2001/02:14, s. 7

individer med förmåga att ta hänsyn till andra har ökat.¹³⁶ Denna grundtanke kommer, som tidigare nämnts, till uttryck i 1 kap. 2§ 2 st. SL, där det uttrycks att utbildningen i skolan även har till syfte att ”i samarbete med hemmen främja elevernas harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar”, en formulering som kan sägas sätta elevens personliga och sociala utveckling i centrum. Av motivuttalanden bakom detta stadgande, liksom av övriga styrdokument och praxis på skolområdet, framgår tydligt att skolans uppgift i detta avseende är att förmedla attityder och värderingar som står i överensstämmelse med värdegrunden. Härvidlag uttrycks bland annat att den har en viktig uppgift i att ”aktivt motarbeta åsikter och uttrycksformer som träder andra förnär och som strider mot grundläggande värderingar kring människors lika värde”, såsom till exempel mobbning.¹³⁷ Ibland har det hävdats att skolans två huvuduppgifter, det vill säga som både kunskapsförmedlare och fostrare, är konkurrerande.¹³⁸ I motiven Lpo 94 sägs emellertid att denna motsättning är skenbar, dels då dessa två uppgifter inte går att särskilja, dels då all undervisning i någon mån också innehåller fostran.¹³⁹

Som framgått talas i skollagens förarbeten om att alla former av våld och mobbning är att betrakta som ett brott mot skolans värdegrund.¹⁴⁰ Mot bakgrund av detta kan man spekulera kring hur långt skolans lagfästa uppgift att fostra eleverna i enlighet med grundläggande demokratiska värderingar, vilken HD också betonar i NJA 2001 s. 755, egentligen sträcker sig. En intressant fråga blir härvid om blotta förekomsten av mobbning, som ju indirekt utgör ett tecken på att skolan inte till fullo lyckats i sitt förebyggande och motverkande arbete, bör innebära att skolan skall anses ha avvikit från skoldokumentens värdegrundsformuleringar. I hovrättens domskäl sägs i detta avseende att det ”vore orimligt att kräva att en kommun, för att undgå skadeståndsansvar, skall ha lyckats hindra all mobbning från att uppkomma eller ha stoppat varje form av pågående mobbning”. Härvid påpekas att ett nolltoleranskrav vad avser förekomsten av mobbning i praktiken skulle innebära att man närmade sig ett strikt ansvar för skolorna, vilket inte står i överensstämmelse med uttrycket fel eller försummelse i 3 kap. 2§ SkL. HD:s uttalande att de av skolan vidtagna åtgärderna mot mobbning i ett enskilt fall inte nödvändigtvis måste ha varit framgångsrika för att kommunen skall anses ha gjort vad som rimligen kan begäras tyder på att man varit av samma uppfattning. Skolans fostrande roll har därmed inte ansetts sträcka sig hur långt som helst.

9.3.2 Skolverksamhetens grunddrag

Inom skadeståndsrätten fäster man i allmänhet vikt vid den egenskap i vilken en skadevällare handlat. Exempelvis bedöms en yrkesmans agerande strängare än en privatpersons om det aktuella felet begåtts i en situation där förstnämndes yrkesskicklighet varit av betydelse. Liknande synpunkter är även av betydelse beträffande ansvar vid myndighetsutövning, varvid motiven bland annat nämner att en verksamhet med gamla traditioner i vissa fall får bedömas strängare än en mera nyetablerad. Vidare har det hävdats att en myndighet bör vara särskilt hemma i frågor som den specialiserat sig på.¹⁴¹

¹³⁶ Sverne, s. 19

¹³⁷ Prop. 1992/93:220, s. 19f

¹³⁸ Ds 1997:57, s. 15

¹³⁹ SOU 1992:94, s. 41

¹⁴⁰ Prop. 1997/98:6, s. 36

¹⁴¹ Bengtsson 1976, s. 210ff

I förstnämnda avseende är skolverksamheten i stort att betrakta som mycket vedertagen, vilket därmed i sig skulle motivera en, generellt sett, sträng bedömning av fel begångna inom ramen för denna. Mobbning kan härvid kunna påstås vara en så välkänd företeelse i skolans värld att det borde finnas en hög medvetenhet om och beredskap för denna typ av problemsituationer. Samtidigt kan anföras att den nu aktuella juridiska problematiken kring mobbning och kopplingarna till skolans ansvar är något som, trots det faktum att kränkande behandling bland elever alltid förekommit, allt mer kommit upp till ytan först under senare tid. De skärpningar som under det senaste decenniet gjorts av skolpersonalens ansvar i mobbningshänseende illustrerar tydligt detta förhållande. I kombination med den utbredda osäkerhet som finns om hur mobbning i realiteten skall angripas, skulle detta omvänt tala för att culpabedömningen, vad gäller just skyldigheten att motverka mobbning, bör vara mildare än vid andra slag av fel begångna inom skolväsendet.

I motiven till regeln om det allmännas skadeståndsansvar betonas att man bör skilja på sådan myndighetsutövning som närmast ter sig som en service åt medborgarna respektive sådan som främst siktar till att tillvarata statens eller kommunens intressen och därigenom bara indirekt blir till nytta för den enskilde.¹⁴² I sistnämnda fall finns det rimligen skäl för allmänheten att kräva mer av den aktuella myndigheten, då inslaget av tvång kan anses vara större. En verksamhet i stort har dock ofta inslag av skiftande slag,¹⁴³ vilket även kan påstås vara fallet med det offentliga skolväsendet. Å ena sidan erbjuder skolan en service för medborgarna, i form av fri skolundervisning för alla barn, vilket förhoppningsvis ger dem viktiga kunskaper inför framtiden och möjligheter till intellektuell och personlig utveckling. Å andra sidan har skolverksamheten, på grund av skolplikten, ett betydande inslag av tvång och kan i förlängningen även sägas ta tillvara statens intresse av en hög grundläggande bildning hos medborgarna. Sistnämnda illustreras av motivuttalandet att ”utbildning och kompetens är... avgörande för vår förmåga och våra möjligheter att utveckla välfärden i en allt hårdare internationell konkurrens”.¹⁴⁴ Om en elev av någon anledning inte kommer till skolan för att fullgöra sin skolplikt har skolan, enligt 3 kap.16§ SL, en möjlighet att förelägga vårdnadshavaren vid vite att barnet fullgör sin skolplikt, vilket innefattar ett påtagligt tvångsinslag. Skolverksamheten kan, mot bakgrund av detta, sägas vara svår att, utifrån ett helhetsperspektiv, definiera i antingen service- eller tvångstermer, varvid denna aspekt inte ger någon direkt ledning för hur strängt kommunernas skadeståndsansvar bör vara.

9.4 Skadelidandens perspektiv

9.4.1 Trygghet i skolan – en elevrättighet?

Enligt rubriken till skollagens tredje kapitel har alla skolpliktiga elever en rätt att erhålla undervisning i grundskolan, vilken kan sägas motsvaras av en lagstadgad skyldighet för skolan att tillhandahålla sådan av god kvalitet. Hovrätten vidgar i sin dom rättighetsdefinitionen något genom uttalandet att Johanna Rosenqvist ”inte kunnat gå till skolan utan rädsla för trakasserier och alltså *inte känt den trygghet som hon enligt skollagen varit berättigad till*”.¹⁴⁵ Även om man senare i domskälen, genom yttrandet att det inte kan

¹⁴² Prop 1972:5, s. 519

¹⁴³ Bengtsson 1976, s. 214

¹⁴⁴ Prop. 1990/91:18, s. 18

¹⁴⁵ Hovrättens för Västra Sverige, mål nr T 5729-99, s. 9

krävas att en skola skall ha förhindrat all mobbning, indirekt inskränker betydelsen av denna fras, är formuleringen intressant. I varje fall förefaller existensen av en rättighet till en trygg skolsituation vara ett förhållande som generellt borde stärka den skadelidandes position vid domstolarnas culpabedömning. Med den citerade meningen har hovrätten sannolikt avsett att framhålla vad som kommer till uttryck i skollagens förarbeten, nämligen att elever inte skall behöva vara rädda för att utsättas för mobbning då de vistas i skolan.¹⁴⁶ I motiven har också uttryckts att ”alla barn har rätt till en god grund för det fortsatta lärandet”, varvid det anges som en förutsättning att känna sig trygg och respekterad.¹⁴⁷ Till skillnad från den mer allmänna rätten till undervisning framgår dock, varken av skollagens eller läroplanens formuleringar, någon uttrycklig rätt till trygghet i skolan, även om en sådan indirekt kan utläsas ur många av värdegrundsformuleringarna.

Utifrån ett allmänmänniskt perspektiv ter det sig självklart att alla barn skall ha rätt till en trygg skolmiljö, vilket lagstiftaren också förefaller ha velat betona i motiven. För att en dylik rättighet skall föreligga även i juridisk mening, såtillvida att skadeståndsskyldighet kan aktualiseras om denna kränks, brukar det dock hävdas att vissa kriterier måste vara uppfyllda. Många försök har i detta avseende gjorts att, utifrån ett rättsligt perspektiv, försöka definiera rättighetsbegreppet. Inom svensk förvaltningslagstiftning har ofta talats om vissa baskrav som måste vara uppfyllda för att en individuell rättighet skall vara för handen. Härvid har det för det första ansetts nödvändigt att denna innehållsmässigt är noggrant preciserad i författning. För det andra måste den vara utkrävbar, vilket förutsätter att en enskild individ har möjlighet att få till stånd en juridisk överprövning för ett eventuellt utkrävande av densamma.¹⁴⁸ Vad beträffar en eventuell rätt till trygghet i skolan skulle det, med utgångspunkt från denna rättighetsdefinition, vara tveksamt huruvida precisionskravet kan anses uppfyllt. Som anförts ovan förefaller det vidare diskutabelt om skollagens stadganden verkligen varit tänkta att konstituera utkrävbara rättigheter för enskilda elever. På andra håll har emellertid hävdats att en rättighet för en individ också kan komma till uttryck genom att en annan person åläggs en förpliktelse att ta tillvara och skydda dennes intressen.¹⁴⁹ Utgår man från denna definition ter det sig troligt att skolpersonalens skyldighet att aktivt motverka kränkande behandling skulle ge upphov till en juridisk rättighet för alla elever att känna sig trygga i skolan.

9.4.2 Skolpliktens inverkan

Mobbning kan påstås vara ett negativt fenomen som elever främst utsätts för på grund av skyldigheten att vistas i skolan. Denna omständighet tog också HD fasta på för att komma fram till att regeln om skadestånd vid myndighetsutövning var tillämplig i NJA 2001 s. 755. Skolplikten gör vidare att eleverna har begränsade möjligheter att välja arbetsmiljö.¹⁵⁰ Mot bakgrund av detta har hävdats att det är särskilt viktigt att den plats där barn tillbringar en stor del av sin dag och sina uppväxtår erbjuder en god miljö, där de inte löper onödiga risker att skadas.¹⁵¹ Denna aspekt kan i sig påstås motivera ett vidsträckt ansvar för skolan att förhindra mobbning och därmed också en sträng culpabedömning av kommunen. Omvänt kan man dock fråga sig om det är rimligt att uppställa övermänskliga krav på det

¹⁴⁶ Prop. 1992/93:220, s. 86

¹⁴⁷ Prop. 1997/98:6, s. 36

¹⁴⁸ Westerhäll, s. 427f

¹⁴⁹ Sund, s. 49

¹⁵⁰ Aldenberg/Laflamme m.fl., s. 10

¹⁵¹ Laflamme/Menckel, s. 7

offentliga utbildningsväsendet vad gäller ett så pass komplicerat och svårangripbart fenomen som mobbning. Framför allt skulle detta kunna hävdas vara att bortse från föräldrarnas betydelse för barns uppfostran. Vad gäller denna aspekt har i förarbetena uttryckts att skolans insats i första hand skall utgöra ett komplement och ett stöd för elevernas vårdnadshavare¹⁵² och att denna varken kan eller skall ta över hemmens ansvar för barnens fostran och utveckling.¹⁵³

9.5 Kommunens perspektiv

9.5.1 Ekonomiska och organisatoriska faktorer

Studier har visat att förhållanden såsom lärartäthet, skolpersonalens möjligheter att ge stöd samt klasstorlek i form av alltför stora klasser är otillfredsställande i många skolor.¹⁵⁴ Dylika organisatoriska faktorer, som i många fall ytterst har sin grund i skolväsendets begränsade ekonomiska resurser, utgör exempel på omständigheter som rimligen borde försvåra för skolor att både upptäcka och åtgärda mobbningsproblem samt ge tillräckligt med stöd till utsatta elever. I fall där mycket talar för att brister i en skolas agerande för att komma till rätta med att en elev mobbas, åtminstone delvis, kan hänföras till dylika förhållanden blir frågan om, och i så fall hur, detta bör inverka på culpabedömningen.

Efter standardregelns upphävande har i doktrin diskuterats vilken verkan det numera skall ha att ett fel berott på otillräckliga resurser av detta slag. Huvudregeln är härvid, med utgångspunkt från 3 kap. 7§ SkL, att det inte är möjligt att grunda skadeståndsansvar enbart på det förhållande att statsmakterna tilldelat en myndighet otillräckliga resurser. I fall där resursbristen berott på anslagstilldelningen från kommunala organ menar däremot Bengtsson att det inte bör finnas några hinder mot att ålägga det allmänna skadeståndsskyldighet, förutsatt att det rör sig om ett fel på den aktuella myndighetens sida som allmänheten inte kan tolerera.¹⁵⁵ Vad gäller skolverksamheten ingår numera statsbidraget för skolan i det så kallade kommunala utjämningsbidraget, varvid det endast är i undantagsfall som staten ger ekonomiska bidrag direkt till utbildningsväsendet. Från och med den 1 januari 1993 beslutar i stället varje kommun om hur resurserna skall fördelas mellan skolan och övriga kommunala verksamheter.¹⁵⁶ I ett motivuttalande sägs i detta avseende att ”kommunerna skall se till att skolan får de resurser som krävs för att skolverksamheten skall uppnå nationella mål och uppfylla nationella riktlinjer”.¹⁵⁷ Då resursbrist hos enskilda skolor alltså huvudsakligen kan hänföras till att dessa erhållit för lite pengar från skolhuvudmannen torde detta, med utgångspunkt från Bengtssons ståndpunkt, knappast vara ett förhållande som bör föranleda en mildare culpabedömning. Detta ter sig vidare relativt självklart, mot bakgrund av vad som i motiven sagts om att det för ansvar enligt 3 kap. 2§ SkL är tillräckligt att ett fel objektivt sett har förekommit inom en myndighet.¹⁵⁸

¹⁵² Prop. 1990/91:18, s. 29

¹⁵³ Prop. 1992/93:220, s. 21

¹⁵⁴ Kartläggning av samtliga grund- och gymnasieskolor i ett riksrepresentativt urval kommuner över hela landet år 1995-1998, Aldenberg/Laflamme m.fl., s. 26f

¹⁵⁵ Se Bengtsson 1999, s. 69f

¹⁵⁶ www.skolverket.se/fakta/ansvar/beslut.shtml

¹⁵⁷ Prop. 1990/91:18, s. 22

¹⁵⁸ Se Bengtsson 1999, s. 70

9.5.2 Skolans möjligheter till disciplinära elevåtgärder

Skolans skyldighet att kraftfullt ingripa då mobbning av en elev förekommer kan dels sägas innefatta att stödja och erbjuda hjälp till den mobbade eleven, dels att med alla medel försöka få mobbningen att upphöra. Härvid har det framhållits som viktigt att skolan angriper problemet utifrån ett helhetsperspektiv, varvid insatser inte enbart bör riktas mot den elev som är utsatt för mobbning, utan också mot den eller de individer som mobbar.¹⁵⁹ På skilda håll återfinns en rad olika teorier om hur man i sistnämnda avseende bör gå tillväga. HD:s uttalande att man inte kan kräva att skolan skall ha tillämpat en viss bestämd handlingsmodell slår emellertid fast att det även i detta avseende bör vara skolans egen uppgift att välja hur den uppkomna situationen skall angripas. Vid en studie av vilka sanktioner som skolan har rätt att vidta i förhållande till mobbarna kan emellertid snabbt konstateras att dessa är mycket begränsade.

I dagsläget är det först och främst inte längre tillåtet att avstänga en skolpliktig elev från grundskolan,¹⁶⁰ vilket från lagstiftarens sida har motiverats med att detta skulle rimma illa med skolplikten.¹⁶¹ I samband med att denna disciplinära åtgärd avskaffades framhölls att problem som hänger samman med en elevs uppförande i regel kan lösas genom samtal med denne och andra metoder som inte har karaktären av disciplinära åtgärder.¹⁶² Av 6 kap. 9§ 1 st. GrF framgår härvid att läraren på ett lämpligt sätt skall framhålla för en elev som betett sig olämpligt att denne bör ändra sitt uppförande och, om detta inte hjälper, kontakta vårdnadshavarna. Utöver detta finns, i enlighet med paragrafens andra stycke, möjlighet att visa ut en elev från undervisningen under den återstående lektionstiden respektive låta denne stanna kvar i skolan under uppsikt i högst en timme vid skoldagens slut. Vid upprepade förseelser, vilket till övervägande del torde vara fallet vid mobbning, sägs i 6 kap. 10§ GrF att saken skall anmälas till rektor samt hänskjutas till elevvårdskonferensen, som skall försöka komma fram till lämpliga åtgärder för att den aktuella eleven skall ändra sitt beteende.

Dessa, till synes rätt så milda, åtgärder är därmed de som står till buds för skolan att vidta i förhållande till den eller de elever som utsätter någon annan för mobbning. Frågan blir emellertid hur denna skall bära sig åt i fall då den, trots en omfattande tillämpning av dessa, inte lyckas få förövaren eller förövarna att upphöra med sitt kränkande beteende. Den politiska diskussionen har på senare tid handlat mycket om huruvida skolan i detta läge bör ha möjlighet att tvångsförflytta elever som mobbar andra, men rättsläget är än så länge oklart i denna fråga. Sammantaget skulle de på detta sätt relativt begränsade åtgärder som skolor har att tillgå gentemot mobbare möjligen kunna utgöra en omständighet som generellt gör det mindre befogat med en sträng skadeståndsrättslig bedömning.

¹⁵⁹ Se Kommunförbundets cirkulär nr 2001:145, dnr 2001/2424

¹⁶⁰ Sverne, s. 70

¹⁶¹ Prop.1985/86:10, s. 60

¹⁶² Sverne, s. 70f

9.6 Skadeståndets allmänna funktioner

9.6.1 Reparationstanken

Reparationen ses ofta som skadeståndsrättens främsta ändamål. I motiven till 3 kap. 2§ SkL betonades särskilt denna funktion hos skadeståndet, varvid det anfördes att en enskild individ som obefogat lidit en skada hade ett lika beaktansvärt intresse av att få ersättning när denna vållats i det allmännas verksamhet som då detta skett på annat sätt.¹⁶³ Vanligtvis brukar man tala om reparationen i termer av restitution, innebärande att den som lidit en skada skall försättas i samma ekonomiska situation som om skadan aldrig hade inträffat. Med andra ord kan detta formuleras som en princip om full ersättning. Vidare har reparationen en upprättelsefunktion, vilken framför allt har framhållits vid ideella skador.¹⁶⁴ Innebörden av denna har sagts vara att en skadelidande skall få en känsla av att vara gottgjord, genom att en obehaglig påföljd åläggs den som är ansvarig för den aktuella skadan.¹⁶⁵ Denna upprättelseaspekt bör också vara utmärkande för skadeståndsanspråk kopplade till mobbning, vilka till övervägande del torde vara av ideellt, snarare än av renodlat ekonomiskt, slag samt hänförliga till en önskan hos skadelidanden att i efterhand få gottgörelse för den personliga kränkning som mobbningen inneburit.

Det givna förhållandet då en elev, i likhet med Johanna Rosenqvist, riktar ett ersättningsanspråk mot kommunen är att sistnämnda blir att betrakta som potentiell skadevållare medan eleven hamnar på skadelidandesidan. Ser man till hur den aktuella skadan har uppkommit kan man emellertid till förstnämnda sida hänföra ytterligare ett eller flera subjekt, nämligen den eller de elever som faktiskt utfört själva mobbningen. Mot bakgrund av detta förefaller det inte orimligt att tala om en kommun i termer av sekundär skadevållare, då dennas eventuella ansvar inte grundar sig på att den har förorsakat eleven den direkta skadan, utan på att tillräckliga insatser inte vidtagits mot den faktiskt skadegörande handlingen. Utifrån ett upprättelseperspektiv torde det därmed, rent känslomässigt, inte i första hand vara skolan som den skadelidande vill ha gottgörelse ifrån. Då mobbning i många fall också innefattar brottsliga handlingar, såsom exempelvis förolämpning, ofredande och misshandel, kan man rent principiellt tänka sig att skadestånd även skulle kunna utkrävas av de elever som utfört denna, vilket, med denna utgångspunkt, bättre skulle infria upprättelseaspekten. Detta är en omständighet som, med utgångspunkt från reparationstanken, skulle kunna tala emot en långtgående skadeståndsskyldighet för kommunen. Härvid bör man dock beakta att mobbarna oftast utgörs av barn och att en eventuell skadeståndsbedömning därmed skall ske på ett mildare sätt än annars, vilket minskar chanserna att nå framgång med ett skadeståndssanspråk. Även utifrån ett ekonomiskt perspektiv torde en skadelidande ha väsentligt bättre chanser att få ut ersättning om ett sådant riktas mot skolhuvudmannen, varför denna upprättelsediskussion i huvudsak kan anses teoretisk.

¹⁶³ SOU 1958:43, s. 19f

¹⁶⁴ Andersson, s. 323f

¹⁶⁵ Ekstedt, s. 118

9.6.2 *Preventionstanken*

Preventionen är den andra av skadeståndets två huvudfunktioner och kan i sin tur delas in i dels en avskräckande, dels en moraltbildande funktion. Förstnämnda, som också är den som vanligtvis talas om, går ut på att den enskilde eller allmänheten, på grund av hotet om skadestånd, avhåller sig från handlingar som är riskabla för andra.¹⁶⁶ I motivuttalanden kring de allmänna subjektens skadeståndsansvar har härvid framhållits att preventionen bidrar till större noggrannhet och hänsyn till den enskilde i myndigheternas verksamhet och att staten och kommunen, genom ett potentiellt skadeståndsansvar, får speciell anledning att vidta skadeförebyggande åtgärder av olika slag.¹⁶⁷ Skadeståndsansvar för felaktig myndighetsutövning har vidare sagts vara ett mycket verksamt medel att komma till rätta med eventuella brister i den offentliga verksamheten. Framför allt har i detta avseende framhållits att det väsentligen är med skadeståndets hjälp som man kan komma till rätta med otillfredsställande förhållanden där straff inte ter sig möjligt, exempelvis anonyma fel inom en myndighet.¹⁶⁸

Mot bakgrund av preventionsaspekten skulle avsikten med att ålägga kommunerna ett strängt skadeståndsansvar vara att få till stånd en minskning av antalet mobbningsfall i svenska skolor. Den väsentliga frågan blir härvid om ett omfattande hot om skadestånd genomgående kan förväntas komma att förbättra kommuners och skolors insatser mot mobbning. Som inledningsvis nämnts har NJA 2001 s. 755 inneburit att mobbning i ökad grad kommit att uppmärksammas utifrån ett juridiskt perspektiv, vilket uppenbarligen också fört med sig en ökad medvetenhet om problemet hos skolorna och kommunerna. Det ter sig därmed rimligt att anta att dessas omsorg beträffande mobbningsfrågor ytterligare skulle komma att öka om skadeståndshotet framstod som en realitet även vid mindre fel eller försummelser. Frågan är emellertid om det är lämpligt att skolorna får upp ögonen för mobbning enbart på grund av ett vidsträckt hot om skadestånd.

Ett förhållande som också kan förväntas ta udden av ett omfattande ansvar för kommunerna är att dessa genom kommunförsäkring kan försäkra sig mot större skadeståndsutgifter.¹⁶⁹ Därmed skulle knappast kommunernas egen budget komma att drabbas i någon större utsträckning av ett ökat antal skadeståndsålägganden, även om försäkringspremierna skulle bli högre. Mot bakgrund av detta kan det anses som osäkert om skolornas insatser mot mobbning märkbart skulle komma att förbättras enbart på grund av en långtgående skadeståndsskyldighet.

9.6.3 *Rättsskyddstanken*

En grundläggande tanke bakom införandet av en regel om skadestånd vid myndighetsutövning var att enskilda individer, då de utsattes för sådan, ansågs inta en särskild beroendeställning alternativt tvångssituation i förhållande till det allmänna. Enligt lagrummets förarbeten ansågs detta motivera ett vidgat ansvar för de allmänna subjekten i situationer som innefattade utövning av offentlig makt gentemot medborgarna. Denna aspekt, ofta kallad rättsskyddstanken, utgör huvudskälet till att ansvar vid myndighets-

¹⁶⁶ Andersson, s. 327

¹⁶⁷ SOU 1993:55, s. 139

¹⁶⁸ Bengtsson 1999, s. 25

¹⁶⁹ Se Bengtsson 1976, s. 31f

utövning går längre än vad som i allmänhet gäller vid annan verksamhet.¹⁷⁰ Framför allt fäster denna stor vikt vid att den enskildes intresse av ersättning är lika stort, eller rent av större, vid fel inom den offentliga förvaltningen som i privaträttsliga förhållanden.¹⁷¹

HD:s fastslående att skolans fostrande och mobbningsinriktade arbete i många fall är att hänföra till myndighetsutövning har, mot bakgrund av rättsskyddstanken, ansetts öka kraven på korrekt handlande från skolans och kommunens sida i dessa frågor.¹⁷² Med utgångspunkt från detta synes det befogat att lägga ribban för culpakravet högt. Åtgärder som syftar till att komma till rätta med mobbningen av en elev kan också i ett stort antal fall förväntas utgöra ett betydande intrång i dennes integritet, oaktat att de primärt vidtas för att hjälpa vederbörande. Vid denna typ av ingripanden från en myndighets sida har anförts att man bör kunna ställa särskilda krav på omdöme och noggrannhet, vilket skulle tala för en rigorös bedömning av skolans agerande i denna typ av situationer. I doktrin har vidare hävdats att det i många fall är motiverat med en sträng bedömning då ett ingripande från det allmännas sida har orsakat personskada och inte, såsom ofta annars i myndighetsverksamhet, ekonomisk skada.¹⁷³ Då personskada i form av psykiska besvär kan förmodas vara den i särklass vanligaste skadetyper hos elever som blivit utsatta för mobbning talar även detta förhållande för att skolhuvudmännens ansvar bör vara relativt omfattande.

10 SLUTSATSER

10.1 Kommunernas rättsliga skyldigheter

Med utgångspunkt från skol- respektive arbetsmiljöregleringen är det tydligt att det åligger alla personalkategorier inom grundskolan att, på ett aktivt sätt, motverka mobbning och ohälsa till följd därav bland elever. Med ledning av centrala förarbetsuttalanden kan konstateras att det i denna rättsliga skyldighet ligger krav på att skolorna skall arbeta mot mobbning på ett kraftfullt, allsidigt och i förväg väl planerat sätt, både på individ-, skol- och kommunnivå. Kommunernas övergripande ansvar för att så sker grundar sig i sin tur på deras roll som skolhuvudmän respektive arbetsgivare.

En övervägande del av de handlingsnormer som återfinns i den formella regleringen är av målsättningskaraktär och tänkta att konkretiseras på en lägre nivå, vilket skapar ett stort tolkningsutrymme för de aktörer som skall tillämpa dem. Kommunernas arbetsmiljö-rättsliga skyldigheter kopplade till mobbning preciseras härvid i viss mån genom de juridiskt bindande föreskrifterna om kränkande särbehandling. På skolområdet kan argument anföras för att Skolverket, även i juridiskt hänseende, skulle kunna ha en viktig normbildande funktion vad gäller att närmare fastställa skolornas skyldigheter i mobbningshänseende. Utifrån ett övergripande perspektiv innefattar de regler och föreskrifter som berör mobbning framför allt krav på att skolorna skall ha rutiner för att upptäcka, åtgärda och följa upp enskilda fall samt på att de, utifrån en helhetssyn, skall arbeta förebyggande mot alla former av kränkande behandling. Detta kan sägas utgöra de nyckelbegrepp som uttrycker de centrala aspekterna i skolornas, och därmed också kommu-

¹⁷⁰ SOU 1993:55, s. 137f

¹⁷¹ Bengtsson 1976, s. 29f

¹⁷² Kommunförbundets cirkulär nr 2001:145, dnr 2001/2424

¹⁷³ Bengtsson 1976 s. 214f

nernas, rättsliga skyldigheter. Det mer exakta innehållet i kravet på att aktivt motverka mobbning respektive förebygga ohälsa hos eleverna låter sig emellertid, med några få undantag, inte fastställas enbart med utgångspunkt från dessa normkällor.

Ur ett skadeståndsrättsligt perspektiv kan relevansen av normerna på skol- och arbetsmiljöområdet i och för sig ifrågasättas, då det är oklart vilka intressen de egentligen är avsedda att skydda. Mycket, framför allt det faktum att HD i NJA 2001 s. 755 särskilt framhåller dessa som betydelsefulla, talar dock för att de bör dra upp de allmänna ramarna för bedömningen av en kommuns agerande i samband med mobbning.

10.2 Utgångspunkter för culpabedömningen

En slutsats man kan dra av HD:s bedömning i NJA 2001 s. 755 är att skolans och kommunens agerande i en enskild mobbningssituation bör betraktas utifrån ett helhetsperspektiv, varvid samtliga vidtagna, eller underlåtna, åtgärder, oberoende av om dessa fokuserat direkt på själva mobbningsproblemet eller på den aktuella elevens undervisningssituation i övrigt, bör vägas in i culpabedömningen. Likaså synes mer övergripande insatser från skolans sida, i syfte att allmänt förebygga och förhindra mobbning, kunna tillmätas vikt, även om det ter sig mindre sannolikt att sådana skulle ha någon avgörande betydelse i det enskilda fallet.

Bedömningen i NJA 2001 s. 755 avsåg främst skolans agerande efter det att denna fått direkt vetskap om mobbningen. I detta sammanhang förefaller HD ha ansett att en mobbad elev har ett visst eget ansvar att upplysa skolpersonalen om sin situation, varvid skolan, i fall då så inte skett och mobbningen inte är uppenbar, till synes inte bör kunna lastas för att den inte har upptäckt mobbningsproblemet. Även det förhållande att den utsatta eleven, efter det att mobbningen uppdagats, varit ovillig att berätta om sin fortsatta situation verkar, med utgångspunkt från HD:s uttalanden, generellt sänka kraven på skolans agerande. Genom att inte uppställa ett krav på att en viss åtgärdsmodell skall tillämpas i en mobbningssituation synes det ha varit HD:s avsikt att även fortsättningsvis ge skolorna fria händer att själva ta ställning till vilka åtgärder som skall sättas in. Det avgörande i culpahänseende förefaller i stället ha varit den objektiva adekvansen av de insatser som de facto vidtagits, det vill säga om dessa, med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda fallet, sett sig lämpliga. Det faktum att dessa i realiteten inte medfört en förbättring för den mobbade eleven behöver dock, med utgångspunkt från HD:s formuleringar, inte vara detsamma som att de också varit inadekvata. Kontentan av detta blir att en kommun rimligen bör undgå skadeståndsansvar så länge som ett tillräckligt antal objektivt sett adekvata åtgärder satts in så snart mobbningen upptäckts, oaktat resultatet av dessa. Sammantaget kan dessa av HD uttryckta bedömningskriterier sägas slå fast att det mest väsentliga för bedömningen om kommunen gjort vad som rimligen kunnat begäras respektive tagit mobbningsproblemet på allvar bör vara i vilken mån skolan agerat och gjort *något* för att försöka hjälpa den utsatta eleven. Härvid synes det vara av avgörande betydelse att denna inte ger upp och låter mobbningsproblemet bero.

10.3 Hur strängt bör culpakravet vara?

Oaktat att HD i nämnda avseenden delvis förtydligar hur skollagens krav på att aktivt motverka mobbning bör tolkas i rättslig mening står det klart att det i praktiken inte existerar en tydligt definierbar gräns för när en kommun skall åläggas skadeståndsansvar då en elev lidit en skada till följd av mobbning. Undantaget HD:s konstaterande att det inte kan krävas att skolan skall ha uppnått ett positivt resultat med insatserna i ett enskilt fall diskuteras inte närmare kring vilka krav som allmänheten rimligen bör kunna ställa på skolverksamheten, vilket talar för att man velat lämna detta öppet för bedömningen i varje enskilt fall. Fastställandet av culpanormen blir, mot bakgrund av detta, ytterst en uppgift för domstolarna, varvid det blir nödvändigt med en avvägning utifrån en rad olika perspektiv. Skolplikten utgör härvid ett incitament för att kommunerna bör ha ett långtgående ansvar vad gäller motverkandet av mobbning, mot bakgrund av att en utsatt elev på grund av denna inte har möjlighet att undslippa en svår skolsituation. HD:s val att utgå från regeln om det allmännas skadeståndsansvar vid myndighetsutövning, trots att säkerligen även principalansvarsregeln hade varit möjlig att tillämpa, kan i detta avseende tänkas ha åsyftat att betona förstnämnda stadgandes generellt något strängare krav på ett korrekt handlande. Vidare skulle reparationshänsyn i förhållande till den skadelidande kunna anses motivera en sträng culpabedömning, då chanserna för denne att utfå ersättning från de elever som utfört mobbningen synes relativt små. Utifrån ett preventivt perspektiv kan det dock anses tveksamt om ett långtgående hot om skadestånd för kommunerna i realiteten skulle vara ett lämpligt instrument för att förbättra skolors arbete mot mobbning. Vidare kan det möjligen ifrågasättas om skolorna har allt för begränsade möjligheter att ingripa mot den eller de elever som utför mobbningen, för att det skall vara befogat med ett omfattande ansvar i vissa fall. Onekligen finns det faktorer som allmänt motiverar både ett strängt och ett mildt skadeståndsansvar för kommunen rörande fel som, i mobbningshänseende, begås inom ramen för skolans verksamhet.

11 SLUTORD

Efter HD:s ställningstaganden i NJA 2001 s. 755 är det tydligt att mobbning på allvar har kommit upp till ytan inom skadeståndsrätten. Reaktionerna på domen har varit många och till stor del negativa, då det ansetts att HD främst dömde som man gjorde av rädsla för att domstolarna annars skulle bli överhopade med fall av liknande slag. Åtskilliga, som med spänning väntade på att HD tydligt skulle klargöra vad som i rättsligt hänseende egentligen krävs av en kommun vad gäller motverkandet av mobbning i skolan, har också uttryckt besvikelse över att domen, även om den drar upp vissa riktlinjer, inte ger något uttryckligt svar i denna fråga. Härvid kan man bara spekulera, men kanske var det faktiskt avsiktligt från HD:s sida att inte uppställa en mer preciserad culpanorm för kommunerna att ta fasta på i sin hantering av mobbningsfrågor?

Argument skulle härvid kunna anföras för att det inte kan förväntas vara odelat positivt att i precisa termer tala om för skolorna vad som krävs för att undgå skadeståndsskyldighet. Om en dylik culpanorm existerade torde det, åtminstone teoretiskt, finnas en risk för att kommunerna, av rädsla för skadeståndsskyldighet, skulle komma att fokusera så mycket på just dessa konkreta förhållanden att de tappade bort helhetsperspektivet, vilket, ur ett preventivt mobbningsperspektiv, rent av skulle kunna få motsatt effekt i vissa fall. Med en

konkret culpanorm att utgå ifrån torde det också föreligga en viss fara att skolorna, efter att ha vidtagit alla de i culpahänseende ”nödvändiga” åtgärderna, skulle förhålla sig passiva till fortsatta åtgärder, med följderna att mobbning av elever kunde fortgå. Med hänsyn dels till att mobbning kan ta sig många olika uttryck, dels till att varje situation torde vara unik i sitt slag kan vidare hävdas att det kanske inte ens är möjligt att ställa upp en enhetlig culpanorm som är tillämpbar i alla situationer. Härvid bör man även ha i bakhuvudet att denna är föränderlig över tiden, på så vis att den till stor del torde influeras av de vid varje tidpunkt rådande värderingarna och kunskaperna kring fenomenet mobbning.

I en framställning av här aktuellt slag är det lätt att det uppstår svårigheter att skilja mellan skolans och kommunens rättsliga ansvar att motverka mobbning respektive etiska och moraliska aspekter. Som samhällsmedborgare och medmänniska ter det sig givet att mobbning är ett oönskat fenomen som inte är acceptabelt mellan barn, varvid det blir lätt att ansluta sig till åsikten att skolan skall ha ett omfattande juridiskt ansvar att förhindra, och helst också totalt eliminera, all sådan. Vid sidan av detta torde man ofta riskera att glömma bort de svårigheter och den maktlöshet som en skola kan komma att ställas inför då den kanske skall angripa en infekterad mobbningssituation med många inblandade parter. Med utgångspunkt från detta perspektiv synes en omfattande skadeståndssanktion ibland te sig oskäligen. Enligt min uppfattning är HD:s ställningstagande i NJA 2001 s. 755, mot bakgrund av detta, att betrakta som rimligt. I det aktuella fallet hade kommunen och skolan, oaktat att dessa inte haft någon faktisk effekt, trots allt vidtagit ett stort antal åtgärder av olika slag i försök att hjälpa Johanna Rosenqvist. Då det dessutom förelåg betydande svårigheter att få reda på fakta ställer jag mig undrande till vad skolan mer hade kunnat göra för att hjälpa henne. Rimligen borde det finnas fall av mobbning där en skola har vidtagit betydligt färre åtgärder än vad som var fallet i NJA 2001 s. 755, vilket för övrigt talar för möjligheten att HD:s bedömning hade kunnat bli annorlunda i ett annat fall.

Vidare bör mobbning, enligt min åsikt, inte enbart betraktas som ett problem på skolnivå, som det är skolans uppgift att förhindra, utan måste ses i en större, samhällelig, kontext. Utifrån detta perspektiv ter det sig inte rimligt att, genom en mycket sträng culpabedömning, ålägga skolan det centrala ansvaret. Detta innebär dock på intet sätt ett framhållande av att kommunerna inte bör kunna åläggas ersättningsskyldighet, tvärtom. En eventuell preventionseffekt, till följd av att dessa blir mer medvetna om de av lagstiftaren uppställda kraven i mobbningshänseende, är självklart att betrakta som mycket positiv. Enligt min mening bör man dock vara medveten om att det, för att det skall vara möjligt att uppnå en sådan i större skala, är en förutsättning att åtgärder vidtas även på andra plan i samhället.

På grund av det negativa utfallet i HD kom inte den efterföljande lavin av liknande fall som annars hade varit väntad. Emellertid är det tydligt att domen inte har tolkats som att det skulle vara omöjligt för en mobbad elev att få rätt i en skadeståndsrättslig prövning mot en kommun, vilket illustreras av att en del nya fall av detta slag, även efter HD:s avgörande, har dykt upp hos domstolarna. Det som senast uppmärksammats är att en flicka, som blivit totalt invalidiserad till följd av mobbning, nu har riktat ett omfattande skadeståndsanspråk mot Umeå kommun, med motiveringen att denna brustit i sina rättsliga skyldigheter. Med detta står det klart att sista ordet sannolikt varken är sagt eller skrivet beträffande skadeståndsrättsliga spörsmål kopplade till elevmobbning.

KÄLLFÖRTECKNING

Offentligt tryck m.m.

Departementspromemorior m.m.

Ds 1997:57, ”En värdegrundad skola-idéer om samverkan och möjligheter”

Ds 1989:12, ”Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen”

Lagstiftning

Arbetsmiljölagen (1977:1160)

Grundskoleförordning (1994:1194)

Skadeståndslagen (1972:207)

Skollagen (1985:1100)

Myndighetsföreskrifter

AFS 1993:17 Föreskrifter om kränkande särbehandling i arbetslivet

AFS 2001:1 Systematiskt arbetsmiljöarbete

SFS 1991:1121

1980 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet

1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet

Offentliga utredningar

SOU 1958:42, ”Skadestånd i offentlig verksamhet”. Förslag av kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar, Stockholm 1958

SOU 1976:1, ”Arbetsmiljö”. Slutbetänkande avgivet av arbetsmiljöutredningen, Stockholm 1976

SOU 1992:94, ”Skola för bildning”. Huvudbetänkande av läroplanskommittén, Stockholm 1992

SOU 1993:55, ”Det allmännas skadeståndsansvar. Betänkande av kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar”, Stockholm 1993

Propositioner

Prop. 1972:5, ”med förslag till skadeståndslagen m.m.”

Prop. 1976/77:149, ”om arbetsmiljölagen m.m.”

Prop. 1985/86:10, ”om ny skollagen m.m.”

Prop. 1989/90:42, ”om det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen”

Prop. 1990/91:18, ”om ansvaret för skolan”

Prop. 1992/93:220, ”En ny läroplan för grundskolan och ett nytt betygssystem för grundskolan, sameskolan, specialskolan och den obligatoriska särskolan”

Prop. 1997/98:6, ”Förskoleklass och andra skollagsfrågor”

Prop. 2001/02:14, ”Hälsa, lärande och trygghet”

Litteratur

- Andersson, Håkan*, "Skyddsändamål och adekvans. Om skadeståndsansvarets gränser", Iustus Förlag, Göteborg 1993
- Bengtsson, Bertil*, "Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen", Norstedts Juridik, andra upplagan, Stockholm 1999
- Bengtsson, Bertil*, "Skadestånd vid myndighetsutövning I", P A Norstedt & Söners Förlag, Lund 1976
- Ekstedt, Olle*, "Ideellt skadestånd för personskada", Juridiska Föreningen i Lund, Teckomatorp 1977
- Hellner, Jan*, "Skadeståndsrätt", femte upplagan, Juristförlaget, Stockholm 1995
- Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Susanne*, "Brottsbalken. En kommentar del I", sjunde upplagan, Norstedts Tryckeri AB, Stockholm 1998
- Isekog, Tommy*, "Arbetsmiljölagen-en översikt", Aktuell Juridik, Stockholm 1995
- Sund, Lars-Göran*, "Tillsyn över barn. En studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt" Iustus Förlag, Uppsala 1989
- Sverne, Tor*, "Skolan och föräldrarna. Ett gemensamt ansvar för barn", Förlagshuset Gothia, Göteborg 1992
- Tersmeden, Erik, Werner, Lars*, "Skollagstiftningens grunder. Kommentarer till skollagen-motiv och praxis", Publica, Göteborg 1995
- von Schéele, Anitha*, "Mobbning. En arbetsmiljöfråga.", Arbetarskyddsnämnden, andra upplagan, Jönköping 1996

Övriga skrifter och artiklar

- Aldenberg, Elisabet, Laflamme, Lucie, Menckel, Ewa, Schelp, Lothar*, "Elevers arbetsmiljö & skaderisker-ett skolledningsperspektiv", Folkhälsoinstitutet rapport 1997:15
- Andersson, Håkan*, "Mobbning som skadeståndsproblem", www.pointlex.se
- Arbetarskyddsstyrelsen*, "Allmänna råd om tillämpningen av Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om åtgärder mot kränkande särbehandling i arbetslivet"
- Arbetarskyddsstyrelsen*, "Arbetsmiljölagen med kommentarer i lydelse från den 1 juli 1997", Gummessons Tryckeri AB, 1997
- Laflamme, Lucie, Menckel Ewa*, "Elevskador och skolmiljöer-skademönster och risksituationer", Folkhälsoinstitutet rapport 1998:6, Stockholm 1998
- Skolverkets allmänna råd 1998:1*, "Tillsynen av skolan –en skrift framtagen som stöd för kommunernas egentillsyn", Stockholm 1998
- Skolverket*, "Ansvaret för skolan-en kommunal utmaning", Stockholm 1997
- Skolverket*, "En temabild om värdegrunden-med demokrati som uppdrag", Ödeshög 2000
- Skolverket*, "Kränk mig inte", Värnamo 1997
- Skolverket*, "Om demokrati- och hälsoarbete i förskolor och skolor"
- Westerhäll, Lotta*, "Nytt perspektiv på frågan om patienträttigheter", Särtryck ur Juridisk Tidskrift 1996-1997, nr 2

Domstolspraxis

- Högsta domstolens dom, 2001-11-28, mål nr T 351-01
- Hovrättens för Västra Sverige dom, 2000-12-21, mål nr T 5729-99
- Karlstad tingsrätts dom, 1999-11-05, mål nr T 1722-97

Internet

Skolverkets hemsida, *www.Skolverket.se* och tillhörande länkar
(nedladdat material oktober 2001-maj 2002)

Övrigt

Föredrag av Mikael Kennemyr, Willis AB och professor Håkan Andersson, Uppsala universitet vid försäkringsrättsdag på Handelshögskolan i Göteborg 2002-03-11
Skolverket, beslut i tillsynsärende, 1994-06-28, dnr 30/94 reg 6
Skolverkets tillsynsbeslut rörande mobbning avgivna januari-april 2002
Kommunförbundets cirkulär nr 2001:145, dnr 2001/2424